

№5 (191), 2024
(Мамыр-Май)

МЕКТЕПТЕГІ ПСИХОЛОГИЯ ПСИХОЛОГИЯ В ШКОЛЕ

Журнал 2006 жылдың қаңтар-ақпан айынан бастап
қазақ және орыс тілдерінде шыға бастады.

Журнал издается с января-февраля 2006 года на казахском и русском языках
2011 жылдан бастап ай сайын шығады – С 2011 года выходит ежемесячно

(Республикалық ғылыми-теориялық және қолданбалы журнал – Республиканский научно-теоретический и прикладной журнал)

МАЗМҰНЫ - СОДЕРЖАНИЕ

М. АХМЕТОВА

Проблемы воспитания и образования – ведущая тематика
психолого-педагогических исследований академика

Т.Т. Тажибаева.....3

А. МУХТАРОВ

Жасөспірімдердің мінез-құлқына теріс әсер ететін
факторлар14

А. ИСМАГУЛОВА

Public speaking strategies in a political setting20

Б. АЙТБАНОВА

Гипербелсенді баламен жұмыс.....24

Д. АРАЛБЕКОВА, М. ШАКИРТОВА

Позиция педагога в отношении проблемы насилия над
детьми27

Ж. АХМЕТОВА, Ж. ЖҰБАУОВА

Оқушы үлгермеушілігінің психологиялық астары30

А. ҚАЛТАЕВА

Әкенің бала тәрбиесіндегі рөлі34

Ж. КОШЕНОВА, А. КУРСАКОВА

Күйзеліс пен мазасыздықтың алдын-алу жолдары.....37

Г. ОЛЖАБАЕВА

Мектеп, оқушы, ата-ана ынтымақтастығын нығайту.....39

Ж. ИЛЬЯСОВА, Н. КАДЫРОВА

10-сынып оқушыларына арналған психологиялық
тренинг42

Д. ШУИНШАЛИНА

Ата-аналарға арналған психологиялық тренинг44

А. ИМАШЕВА

«Құпия дос» психологиялық жаттығу47

ҚҰРЫЛТАЙШЫ:

«Педагог LTD» ЖШС

Бас редактор –

Ақнұр ОЛЖАЕВА

Ғылыми редактор –

М. АХМЕТОВА

20. 05. 2010 ж.
ҚР Байланыс
және ақпарат
министрлігінде
қайта тіркеліп, №10964-Ж
күелігі берілді.

Басылым индексі: 75487

Басуға қол қойылды

16. 05. 2024 ж.

Офсеттік басылым.

Тапсырысы: 320.

Редакцияның

мекен-жайы:

050036, Алматы қаласы,

Мамыр-2 ы/а, 13-7.

Тел/факс:

8 (727) 255-72-94.

Ұялы тел: 8 777 194 94 58,

8 777 303 37 67.

Эл. пошта:

pedagog-ltd@mail. ru

Журнал <<Print

House GERONA>>

типографиясында

басылды.

Алматы қаласы, Сәтбаев

көшесі 30А/3, 124.

Көркемдеуші және

беттеуші:

Нұрзат Раймқұлова

Редакциялық алқа: Редакционная коллегия:

М. Ахметова – редакция алқасының төрағасы, психол. ғ. д., проф.
(Алматы, «Қайнар» Академиясы)

О. Саңғылбаев – психол. ғ. д., проф.
(Алматы, ҚазҰПУ)

М. Перленбетов – психол. ғ. д., проф.
(Алматы, «Қайнар» Академиясы)

Б.Р. Кадыров - д.пс.н., профессор
(Узбекистан, Ташкентский филиал МГУ им. М.В. Ломоносова)

М.П. Кабакова – канд. психол. н., профессор
(Алматы, КазНУ)

Ш. Сатиева – психол. ғ. к., проф.
(Семей, «Семей ун-т»)

А.Х. Кукубаева – д. психол. н., проф.
(Кокшетауский унив. им. Абая Мырзахметова)

Б. Бейсекеева – педагог-психолог
(Астана қ.)

Жарияланған материалдар редакцияның пікірін білдірмейді. Фактілермен мәліметтердің дұрыстығына авторлар жауапты. Журналға шыққан материалдардың стильдік қателіктеріне редакция жауап бермейді. Қолжазбалар мен фотосуреттер рецензияланбайды және қайтарылмайды.

Опубликованные материалы не отражают точку зрения редакции. Ответственность за достоверность фактов и сведений в публикациях несут авторы. Рукописи и фотографии не рецензируются и не возвращаются.

Главный редактор –
Акнур ОЛЖАЕВА
Научный редактор –
М. АХМЕТОВА

Журнал перерегистрирован в Министерстве связи и информаций РК.
Свидетельство №10964-Ж от 20. 05. 2010 г. Астана.
Подписной индекс: 75487

Подписано в печать 16. 05. 2024 г.
Печать офсетная.
Заказ 320.

Учредитель:

ООО «Педагог LTD»

Адрес: 050036, г. Алматы,
Мкр. Мамыр-2, 13-7.

Тел. /факс: 8 (727) 255-72-94;
сот. т.: 8 777 1949458, 8 777 3033767
Эл. почта: pedagog-ltd@mail.ru

Дизайнер-верстальщик
Нурзат Раймкулова

Журнал напечатан в типографии
<<Print House GERONA>>
г. Алматы, ул. Сатпаева, 30А/3,
124-офис.

НАЗАР АУДАРЫҢЫЗ!

Материалдарды компьютерде Times New Roman қарпімен теріп, көлемі 2 беттен аспайтын Microsoft Word бағдарламасында сақтап жіберіңіз. Мақала соңында автор туралы толық әрі нақты мәлімет болуы керек. Аты-жөніңізді толық жазыңыз. Мақаланызға қосымша журналға жазылғандығыңыз жөніндегі **түбіртек көшірмесін** салғаныңыз жөн Түбіртектің түпнұсқасы өзіңізде қалсын. Ол журналды уақытысында алмаған жағдайда байланыс бөлімшесіне барып, талап етулеріңізге керек болады. Мақаланы мүмкіндігінше Интернет арқылы электронды поштаға (pedagog-ltd@mail.ru, aknur@mail.ru) жіберіңіз. Факс арқылы, бағалы хат арқылы да редакция мекен-жайына жіберулеріңізге болады.

ОБРАТИТЕ ВНИМАНИЕ!

Представляемые материалы должны быть напечатаны на компьютере и сохранены в формате программы Microsoft Word. Объем не более 2-х страниц. Сведения об авторе должны быть точными и полными. К высылаемому материалу приложить копию квитанции о подписке на журнал. Материалы отправляйте электронной почтой (pedagog-ltd@mail.ru, aknur@mail.ru), факсом или заказным письмом.

Проблемы воспитания и образования – ведущая тематика психолого-педагогических исследований академика Т.Т. Тажибаева

М.К. АХМЕТОВА

Продолжение. Начало в №3, №4-2024

Психологи считают, что лучшим средством в борьбе с эгоизмом является влияние коллектива на личность. Эгоизм в целом, эгоистические черты характера, как и другие отрицательные свойства человека являются не врожденными, они порождаются неправильным воспитанием в семье и отсутствием у личности критического отношения к себе, слабым проявлением активности самой личности. Эгоистичность вполне воспитуема, т.е. эгоиста можно переделать, перевоспитать в желаемом направлении. Об этом писали психологи и специалисты по этике, в частности, профессора Ананьев Б.Г., Петровский А.В. и другие.

Профессор Т.Т. Тажибаев в вышеуказанной книге также раскрывает психолого-педагогическую сущность понятия «гуманизм». Правда, в то время, когда писалась эта книга, не только у автора, но и у всех, кто писал о гуманизме, это понятие выражалось в словосочетании типа «советский гуманизм». Нам думается, что Т.Т. Тажибаев понятие «гуманизм» определяет несколько расплывчато, утверждая, что гуманизм – это, прежде всего, «уважение социалистического общежития». Здесь опять-таки налицо влияние коммунистической идеологии на определение понятия гуманизма. Но автор в целом дает правильный научно-психологический анализ этого понятия. По мнению Т.Т. Тажибаева, быть гуманистом - это значит быть аккуратным в выполнении долга, уважающим старших, всемерно культивирующим навыки примерного поведения (вежливость, отзывчивость, чувствительность и др.). Гуманизм - это значит не мешать другим дорожить своим и чужим временем, помогать несчастным, не высмеивать физичес-

кие недостатки других, уважать труд обслуживающего персонала, выполнять существующие правила в общественных местах и т.д. В этом контексте мы видим элементы психологического подхода содержания понятия «гуманизм». Автор приходит к выводу, что гуманистическая черта характера прививается чуть ли не с момента рождения ребенка. Он указывает и о путях формирования гуманистических черт поведения. По мнению Т.Т. Тажибаева, положительная привычка поведения в целом является составной частью морально-психологического облика человека. Гуманистические черты должны проявляться везде и всюду. Это молодой человек, уступающий женщине с ребенком или пожилому человеку место в трамвае, или те юноши и девушки, что среди ночи не нарушают покой утомленных от дневного труда людей, кто во весь голос не распевают песни, не играют на музыкальных инструментах, или те, кто в угоду личного удовлетворения не позволяют делать то, что неприятно всем окружающим.

Во всех высказываниях о гуманизме освещены психологические основы формирования гуманизма и показаны различные формы их проявления.

Автор далее пишет о роли труда в воспитании нравственности: «...труд облагораживает человека, освобождает от скуки, эгоизма, тунеядства и других пороков, он делает человека целеустремленным, целенаправленным. Только труд способен вскрыть у человека возможности и дарования, явиться благодатной пищей для разностороннего их развития». Автор и здесь употребляет психологические понятия как «лень», «скука», «тунеядство», «способность», «дарование» и т.д..

Таким образом, в статье, посвященной проблемам психологии воспитания, Т.Т. Тажибаев эти вопросы излагает в широком плане, проникая в психологические содержания упомянутых понятий.

Ныне в период перехода общества нашей страны к рыночным отношениям у отдельных людей появляются некоторые негативные черты поведения, особенно у молодых людей, стремящихся любым способом обогатиться. Молодые люди все еще не сформировавшиеся как личность, без сложившегося мировоззрения о смысле жизни, о счастье, целью жизни видят только обогащение, не учитывая того, что деньги часто выступают источником проявления отрицательных черт поведения.

В этом плане возрастает значение работ, посвященных проб-

лемам психологии, морали и нравственного воспитания. Отсюда задача наших ученых – этиков, психологов, социологов, педагогов уделять самое серьезное внимание разработкам, посвященным проблематике этико-нравственного воспитания детей, подростков и молодежи.

Т.Т. Тажибаев в своих многочисленных публикациях, опубликованных на страницах периодической печати (газеты, журналы) Казахстана также часто затрагивал вопросы патриотического воспитания советских людей, особенно детей и подростков, учащихся школ, студентов высших учебных заведений.

Лейтмотивом его идей о патриотическом воспитании является следующее высказывание: «Настоящим патриотом является тот, кто, прежде всего, уважает свой народ, его язык и национальные традиции...кто не на словах, а на деле помогает обеспечению его счастливой жизни».

Основные положения его воззрений по затронутой проблеме сводятся к следующему:- патриотизм – морально-нравственное высшее социальное чувство, проявляющееся, прежде всего, в любви к Родине, к родной земле, на которой он родился и вырос.- патриотизм – это гордость за свое отечество, за его прошлое и настоящее, готовность защищать всегда и везде интересы родины; - подлинные патриотические чувства, сокровенные идеи возвышают личность, когда они сопряжены с уважением к народам других стран, другим нациям, не вырождаются в психологию национальной исключительности; - пренебрежение не к своим народам и соотечественникам означает равнодушие, безразличное отношение ко всему человечеству, узко эгоистичное отношение к другим людям, это лишь средство удовлетворения своих целей и интересов (это есть манкурство). В конечном счете, именно к этому сводится подлинная сущность космополитизма как противоположность патриотизму; - предательство и измена – близкие по смыслу понятия. Однако, предательство имеет более выраженный политический и общественно-значимый характер, в то же время измена часто понимается как нарушение верности товарищам, любимым, родным или общему делу. Их причиной может стать слабоволие, страх, насилие, запугивание, честолюбие, коварство, а порой любовь. Разобраться в этих нравственных категориях чрезвычайно важно именно в период отрочества и юности, когда у людей формируется мировоззре-

ние, вырабатываются нравственные и моральные убеждения, стремления, вкусы и идеалы.

Настоящий, подлинный патриотизм – сложный по структуре психологический феномен. Он затрагивает все пласты человеческой психики, является барометром зрелости личности. Патриот должен быть наделен ясным умом, твердым характером, терпением, волей и сильными эмоциями. Без этих компонентов личность может потерять свою целеустремленность, действенность и активность.

Как известно, строго централизованная советская система образования, доставшаяся нам в наследство, не учитывала ни местных особенностей, ни традиций и обычаев тех или иных народов, провозгласив такое абстрактное понятие, как «пролетарский интернационализм» и «советский патриотизм», превратив их в неизменяемую аксиому. Поэтому, в переживаемый нами период, мы должны отводить особое место формированию у наших соотечественников нового психологического чувства, так называемого, казахстанского патриотизма. Но мы должны быть в научном аспекте крайне бдительны, чтобы в наших исследованиях не случилось такого печального факта, связанного со всемогущим понятием «советский патриотизм» и с теми, кто сейчас во весь голос трубят, пропагандируют, пишут о «казахстанском патриотизме».

Как мы уже отметили, первый ученый психолог Казахстана советского периода Тулеген Тажибаевич Тажибаев в 50-е годы XX века поставил на повестку дня вопрос о необходимости изучения особенности казахского национального характера. Этой идеей он жил до конца своей жизни. Данную проблему он затрагивал неоднократно, особенно в статье «Воспитание детей в аулах и в школах Казахстана».

Формирование основных черт национального характера казахов, как подчеркивал Т.Т. Тажибаев, закладывается в семье еще с колыбели, где их приучали к выносливости в суровых условиях кочевого образа жизни. В единении с природой происходило физическое и умственное развитие детей и подростков. Дети проводили различные игры, обучались игре на домбре, участвовали на различных праздниках, спортивных состязаниях и айтысах. Не менее важное значение имело общение детей со взрослыми. С малых лет они были в окружении взрослых, приобщались к разговорам старших, перенимали их богатый жизненный опыт, что

также способствовало дальнейшему формированию лучших черт их характера.

По мере взросления казахские дети учились умению общаться со сверстниками, с незнакомыми им людьми. В ходе общения развивались дружеские отношения и проявлялись благородные чувства. Общаясь с приезжими (у казахов было принято оставлять на ночлег незнакомых путников), они получали информацию о происходящем, делились своими знаниями и новостями, все это способствовало развитию познавательных способностей детей их речи, мышления, кругозора, способности общаться и т.д.

В общине кочевников особое значение придавалось умственному воспитанию детей. Сама окружающая среда, необъятный простор степи, ее красота, своеобразная «романтика» кочевого быта, полная всякими заботами, хлопотами и неожиданностями, давали пищу богатому воображению детей.

Дети, вырастая на просторе и приволье степей, никогда не чувствовали себя гостями природы и даже в самые темные ночи находили нужное им направление по звездам и по другим природным ориентирам, знали о том, какая сегодня будет погода, какие животные водятся и какие травы растут в степи.

Помогая старшим пасти скот или просто гоняя по степи телят, жеребят, ягнят мальчики почти целыми днями находились на лоне природы. Здесь они с острой любознательностью воспринимали своеобразную жизнь обитателей степи. Они наблюдали, как с веселым щебетаньем вились в небе жаворонки, а где-то над ними высоко-высоко, почти неподвижно парил орел, зорко высматривая неосторожного глупого зайчонка или барсука. Лежа на спине в глубокой траве, дети разглядывали плывущие по небу облака, постепенно принимавшие все новые и новые причудливые очертания: то какого-то чудовища с огромной головой и тонкой шеей, то скачущего на коне батыра и его войска, то легендарного одnogорбого верблюда-желмая.

Они, дети, мастерски ловили птиц, были прекрасными знатоками повадок и привычек домашних животных. Чуткий слух детей отчетливо улавливал чрезвычайно богатую разнообразными звуками атмосферу степи. Они начинали понимать говор птиц, разбираться в жужжании насекомых, узнавать по вою диких зверей, постоянно рыскающих около стада, различать по писку многочисленных зверюшек, деловито снующих в траве в поисках пищи. Так

поэзия девственной природы и ее обитателей, добрых или злых к человеку, с самого раннего детства входила в жизнь и сознание казахского ребенка.

Изучая материалы, связанные с жизнью и бытом казахских подростков дореволюционного периода, Т.Т. Тажибаев обращает наше внимание на одно из удивительных свойств детской психики – умение слушать. Обладая исключительными задатками от природы воспринимать всю информацию на слух, казахские подростки являлись не только хорошими слушателями, но и незаурядными рассказчиками. Видимо, данное свойство психики подростков формировалось в силу образа жизни связанного с кочевым хозяйством, где отсутствовала целенаправленно планомерная форма организованного обучения.

Одним из средств умственного воспитания подрастающего поколения в народном воспитании казахов, - писал ученый, - являлся айтыс – своеобразный поэтический диалог молодежи. Казахский айтыс существенно отличается от полемической дискуссии и от состязаний по красноречию. Айтыс – чрезвычайно редкое явление в культурной жизни других народов. Айтыс казахов в какой-то мере можно уподобить поэтическому диалогу «мугалихат» у кочевников – бедуинов Аравии.

«Айтыс у казахов, - пишет Т.Т. Тажибаев, - будучи ярким, захватывающим зрелищем, служил для проверки способности молодых людей к логическому построению мыслей в их специфической форме. Он требует быстроты, сообразительности, особой находчивости и импровизаторского искусства. Особенно интересным и острым являются айтысы в виде вопросов, ответов и угадывании загадок».

Т.Т. Тажибаев отмечает, что основные черты национального характера любого народа находятся в постоянной зависимости от способа хозяйствования, особенности быта, общественного строя, климатических условий, национальной культуры, уровня бытового сознания, формы общения.

Психологические особенности казахов обусловлены, как подчеркивал Т.Т. Тажибаев, особенностью географических условий. Так, бескрайние степи Казахстана, суровый континентальный климат в определенной мере влияли на формирование психологического склада кочевого народа. При этом автор соглашается с мнением многих исследователей, писавших о наличии таких черт

характера кочевников, как большая физическая выносливость, развитие органов чувств: зрительных, слуховых, обонятельных ощущений и восприятий, хорошая память и рассудительность, острота ума, восприимчивость и любознательность. Тажибаев также подчеркивал, что казахи, как и многие кочевые народы, обладали способностью к красноречию, у них сильно были развиты филологические и математические способности.

История становления национальной психологии убедительно продемонстрировала особую значимость воздействия социальных факторов на формирование характера того или иного этноса. Общеизвестно, что методологическая значимость структуры национального характера определяется тем, что она представляет собой не механическое объединение отдельных свойств, а сочетание специфичных, наиболее характерных для этого этноса черт. Здесь необходимо подчеркнуть, что своеобразие национального характера определяется не какими-то отдельными его свойствами или их количеством, а уникальностью в целом. Речь идет не столько о каких-то наборах черт, сколько о степени выраженности той или другой черты в этом наборе, о специфике её проявления. На наш взгляд представляется актуальным и методологически правильным осмысление национального характера с точки зрения диалектики общего и единичного в общей структуре национальной психологии. Поэтому определяющим моментом в изучении казахского национального характера является соотношение общечеловеческого и национального. В структуре национальной психологии национальный характер представлен как ее важный компонент. Это совокупность специфических психологических черт, свойственных каждому этносу в конкретных условиях его жизнедеятельности – социальных, экономических, культурных, природных, взятых вместе.

Казахский ученый писал, что национальный характер обладает устойчивостью, которая определяется тем, что в нем приобретаются национальные формы поведения в системе всех ценностей народа. Его возникновение и формирование происходит постепенно на самых ранних этапах становления нации. По мнению автора, в этом процессе решающая роль принадлежит природным и общественным условиям.

Т.Т. Тажибаев считает, что характер воздействия различных внешних факторов и их взаимодействие обуславливает возник-

новение национально-своеобразных особенностей. В результате этого образуются национальные установки как внутренний настрой (готовность) на различные проявления окружающей среды. Они регулируют психологические особенности в деятельности, потому что являются механизмами проявления характера. По-видимому, формирование национальной психики происходит не за счет специфического влияния традиционного стиля жизни казахов, а в конкретном виде той или иной деятельности.

Далее автор пишет, что на протяжении своей длительной истории, жители степных просторов накопили богатый опыт обучения и воспитания подрастающих поколений, создали своеобразные обычаи и традиции, определенные стереотипы поведения, в которых аккумулированы творческий опыт народных масс, устойчивые правила, нормы и принципы поведения человека. В соответствии с вышеперечисленными особенностями у кочевников сложилась своеобразная психология, определенный тип личности, суть которого выражена в известном казахском афоризме «Сегіз қырлы, бір сырлы» (буквально «Настоящий джигит наделен восемью гранями человеческих качеств и способен хранить тайну»). Такая личность должна быть наделена следующими качествами: знанием способов ведения кочевого скотоводства, чрезмерным трудолюбием, стойкостью в беде, смелостью в бою, знанием генеалогии своего рода, поэтическим дарованием, находчивостью и остроумием, отличным владением техникой верховой езды.

Суровая и нелегкая жизнь обитателей степи предъявляла жителям степи целый ряд жестких требований. Они должны были быть не только физически крепкими, выносливыми, способными быстро приспосабливаться к меняющимся погодным условиям, но и психически развитыми людьми.

Эту же мысль подчеркивает и выдающийся этнолог и психолог Л.Н. Гумилев, большой знаток кочевого образа жизни. Он писал: «Хотя жизнь кочевника была обеспеченной, но в то же время непостоянной в силу трудного процесса ухода за скотом круглый год, и в зимнюю стужу с буранами и морозами, в летний зной с суховеями и степными пожарами, охраны его от хищных зверей и набегов соседей. Постоянная жизнь в обширной и открытой степи, полной опасности и неожиданностей, формировала из кочевников людей выносливых, смелых, предприимчивых».

В своих этнопсихологических исследованиях Т.Т. Тажибаев

неоднократно подчеркивал, что большую роль в становлении личности кочевника сыграла и здоровая экосреда. Находясь всегда в полной готовности к кочевому передвижению, мужчины одновременно занимались охотой, пасли скот, участвовали в бою. Так, мужчина был воином, пастухом и главой семьи. Отсюда казахская народная поговорка: «Джигиту и семидесяти ремесел мало». Ее дополняла другая: «Если Есет на войне, то он – наездник, а если он дома, то он – сыровар». Жизненная необходимость кормить себя и семью заставляла их объединяться и быстро приспосабливаться к постоянно меняющимся природным условиям. В общении кочевники хорошо узнавали друг друга, роль каждого человека была четко определена согласно его возрасту и месту в обществе, этические нормы были известны всем с детства. Сходство интересов, общий взгляд на жизнь способствовали легкой коммуникации, укрепляли устойчивые межличностные отношения. Группа, куда входила личность, была психологически сплоченной, в ней культивировались традиции той и или иной родовой общности. Вместе с тем, не игнорировались и личностные, половозрастные особенности кочевников, их индивидуальная психология, обусловленная как социальными, так и биологическими факторами.

По дошедшим до нас оригинальным источникам (труды казахских ученых средневековья, размышления степных жырау-мыслителей), а также по многочисленным дневниковым записям, наблюдениям русских и западноевропейских ученых, военных, путешественников и ссыльных (А. Левшин [162], А. Янушкевич, Н. Зеланд, В. Радлов, Г. Потанин и многие другие), вырисовываются своеобразные позитивные морально-психологические особенности личности кочевника: красноречие, иносказательность речи, способность искусными намеками и полунамеками дать понять собеседнику ту мысль, которую говорящий по какой то причине не может (или не хочет) высказать прямо. У кочевников развита способность к четкому запоминанию всего услышанного. Так некоторые пересказывали «Кобланды батыр», «Кыз Жибек», «Алпамыс» и др. Таких людей называли жырши (сказитель). Они излагали свои мысли ясно, образно, точно, лаконично. Чтобы придать своей речи известную долю изящества, выражая ее в ритмической форме, они часто прибегали к афоризмам, пословицам и поговоркам, которыми так был богат их речевой обиход. Они экспромтом умели парировать замечания, сделанные другими, тоже в стихотворной

форме. Поэтому у них было широко распространено состязание в импровизации (айтысы), где темпераментно и бурно реагировали на каждое остроумное слово своих партнеров состязающиеся. Игривость, многозначительность, иносказательность, образность – характерные особенности речи казаха-кочевника. По мнению Т.Т. Тажибаева, эти особенности вызваны тем, что в условиях однообразной жизни неоглядной степи и огромной потребности людей в общении между собой, диалог всегда носил неторопливый характер, каждое высказывание наполнялось глубоким смыслом и образностью. Поэтому они всегда с уважением относились к тем, кто говорил логично, последовательно, убедительно. Народ особо поощрял людей, которые говорили рассудительно, мыслили логически, убедительнее других доказывали свои суждения и выводы. Нет такого случая в жизни, к которому казахи (поэт, пастух, би, шешен и т.д.) не употребили бы соответствующую пословицу и поговорку в тех или иных ситуациях.

Анализируя психический склад казахов, мы исходим из того, что в основе развития национального характера наблюдаются противоречия, отражающие соотношения различных его свойств, как положительных, так и отрицательных.

В контексте данного положения можно говорить об отдельных отрицательных чертах характера казахской нации. Одной из негативных характеристик казахов является их обидчивость. В силу преобладания эмоциональности казахской души, излишней впечатлительности, они моментально реагируют на высказанные другими слова, поступки, которые слишком близко принимают к сердцу, относя их лично к себе.

Образ жизни способствовал тому, что жизнь текла размеренно, в соответствии с потребностями жизнедеятельности и быта. Казахи весь день пасли скот, чтобы выжить. Спешить было некуда. Главное для них – это быть рядом со скотом, следить за ним. Такая обстановка расслабляла человека. Ведь Абай говорил, что каждый ленивый человек есть трус, каждый хвастливый человек – недалекого ума, а каждый глупый человек – это бессовестное, бесстыдное существо.

У казахов по отношению к другим людям, была характерна и ничем не оправданная доверчивость. Так, В.К. Герн заметил, что

они легко поддаются лести. Возможно, это объясняется тем, что казахи всегда жили в окружении родителей, поэтому привыкли доверять всем. Они были открытыми для всех и такого же отношения к себе ожидали от окружающих.

В казахском национальном характере нередко имеет место и зависть. Возможно, эти свойства определялись самим характером кочевого образа жизни: борьба за лучшие пастбища способствовала появлению недоверия у людей друг к другу.

Современные условия развития общества, изменения в духовной сфере народов породили новые негативные свойства людей, которые ранее никогда не были характерны для казахского менталитета. К сожалению, мы сейчас являемся свидетелями низкого развития нравственности определенной части молодежи, которая ведет праздный образ жизни: это компьютерные игры, увлекается алкоголем, наркотиками. Некоторые казахские женщины, оставляют своих новорожденных в роддоме или на улице. Это страшная трагедия, когда такие поступки совершают женщины – хранительницы домашнего очага, олицетворяющие жизнь на Земле.

В данной статье мы вкратце изложили точку зрения Т.Т. Тажибаева относительно разработки проблем педагогической, народной и этнической психологии. Дальнейшее углубленное изучение этой проблемы является одной из основных задач психологов Казахстана.

Список источников:

1. Ахметова М.К. Академик Т.Т. Тажибаев и современная психологическая наука Казахстана. Монография. – Алматы, 2013. – 446 с.
2. Жарикбаев К.Б., Ахметова М.К. Развитие казахской национальной психологии в историко-теоретическом аспекте. Учебное пособие. – Алматы, 2014. – 495 с.
3. Жарикбаев К.Б., Ахметова М.К. Казахская психология. Основные этапы ее развития. Собрание избранных сочинений в десяти томах. Том второй. – Алматы, 2016. – 313 с.
4. Ахметова М.К. Развитие истории и теории казахстанской психологии. Вопросы психологии в трудах Т.Т. Тажибаева. Монография. – Алматы, - 2020. – 256 с.

Жасөспірімдердің мінез-құлқына теріс әсер ететін факторлар

А. МУХТАРОВ

Бүгінгі таңда баланың оңтайлы әлеуметтенуі қоғам алдында тұрған ең үлкен міндеттердің бірі. Оны балабақшадан бастап қолға алып жатырмыз. Дей тұрсақ та, қоғамда өзінің ұнамсыз қылықтарымен, өрескел әрекеттерімен көзге түсіп жататын жасөспірімдер жетерлік. Бұл тәрбие бағытында жүргізіліп жатқан жұмыстардың жеткіліксіздігінен екені дау тудырмаса керек. Ықылым замандағы әл-Фарабиден бастап қаншама ғұлама-ойшылдар тәрбие мәселесінің адам тағдырын шешетінін (В. Белинский) жан-жақты, егжей-тегжейлі айтып, жазып кетті. Соның өзінде талай кемшіліктер кетіп жатыр. Сол кемшіліктер қайта-қайта алдымыздан шыға береді? Не істемек керек?

Әлемдегі және еліміздегі саяси-әлеуметтік жағдайдың тұрақсыздығы, экономикалық ахуалдың өзгеруі халықтың тұрмыс-тіршілігіне, әлеуметтік қалыптасуына әсер етпей қоймайды. Бұл өз кезегінде әлі қалыптасып үлгермеген жасөспірімдердің әлеуметтенуіне белгілі бір деңгейде кесірін де тигізеді. Соның салдарынан деструктивті, девиантты деп жатамыз, қазақша айтқанда бозбала мен бойжеткеннің бойында сондай бір жағымсыз мінез-құлық қалыптасады. Оның бір күнде пайда болмайтыны белгілі, ата-ана, сынып жетекшісі, мұғалімдер жасөспірімнің бойындағы өзгерісті байқаған сәттен қолға алса, оның алдын алуға болады. Осыған кейде немқұрайлы қарап, аяғы өкінішке соқтырып жатады. Біздің бүгін қозғайтын тақырыбымыз да осы, жасөспірімдердің мінез-құлқына теріс әсер ететін факторлар. Бұл мәселе тек психологтар ғана емес, сынып жетекшілері, әлеуметтік педагогтар, құқықтанушылар, дін қызметкерлері т.б. лардың да назарын аударып отыр. Соңғы уақыттары жасөспірімдер арасында деструктивті мінез-құлықтың кең тарауы ойландыратын мәселе. Бұл өзі қиын кезең, ақылға емес, сезімге ерік беріп, алып-ұшып, арындап тұрған шақ. Абай айтатын:

Жастықтың оты жалындап,

Жас жүректе жанған шақ.

Талаптың аты арындап,

Әр қиынға салған шақ, -

дейтуғыны осы кезең. Ата-бабаларымыз «Ұлың өссе ұлы жақсымен ауылдас бол, қызың өссе қызы жақсымен ауылдас бол» де-

генде өсіп келе жатқан ұл мен қызың жақсы болсын десең, жақсы адамдармен араласуына көңіл бөлу керегін айтып отыр ғой.

Белгілі психолог Л.С. Выготский: «Жасөспірім жастағы кезеңде (14-18) екі үлкен өзгеріс болады, ол ағзадағы жыныстық жетілу және өзінің «Мен» мәдениетінің ашылуы, тұлғасының және дүниетанымының қалыптасуы», - деп көрсетеді. Ал, Э. Шпрангер жасөспірімдік кезеңді мәдени өсу деп анықтайды.

Бұған дейін ата-ананың ықпалынан шықпаған жасөспірім бала кезгі тәуелділіктен босап, еркін жүріп тұрғысы келеді. Ата-ананың қадағалауы ұнамайды, кейбір мәселені өзі шешкісі, сөйтіп өзінің есейгенін дәлелдегісі келеді. Бір сөзбен айтқанда тұлғалық элементтері қалыптаса бастайды. Осы уақытта тағдыр баланы Абай айтқандай: «әр қиынға салады». Соның ортасынан адаспай жол тауып шығу жасөспірімге оңайға түспейді. Олардың айналасында бауырлар, ағалар, әпкелер, достар былайша айтқанда «ақылшылар» көбейеді. Жасөспірімдердің теріс жолға түсуіне олардың да ықпал ететіні сөзсіз. Ешкім ата-анадан «қан шеңгелдеп», немесе бұзақы боп тумайды ғой. Абай адамға үш түрлі адамнан мінез жұғатынын, олар ата-анасы, ұстазы, құрбысы екенін, әсіресе, олардың қайсысын жақсы көрсе, содан көбірек жұғатынын айтады. Демек, біз ұстаздар, балаға көбірек әсер етуге тырысуымыз керек. Өйткені психологияның, педагогиканың, тәрбие мәселесінің негізін ұстаздар жақсы біледі. Ал ата-ана баласына жамандық ойламағанымен, еркелетемін, жанашырлық жасаймын деп баласын бұзуы мүмкін.

Мағжанның айтуынша, баланың жаратылысында өзгешелік бар, сол себепті тәрбиені оның шамасына, жаратылысына қарай беру керек. Отбасында кеткен кемшілікті балабақшада, балабақшада кеткен кемшілікті мектепте түзетпей болмайды. Өкінішке орай тәрбиешілердің, педагогтердің арасында өзі қисық сөйлеп, теріс әрекет етіп отырған баламен ерегісіп алатын жағдайлар кездеседі. Осы түбегейлі қате қылық. Балаға қатысты «Сен адам болмайсың» дегенді мұғалімдерден ара-тұра естіп қалып жатамыз. Осы сөзді «сені қалайда адам қыламын» деген ұстанымға ауыстыруымыз керек. Онсыз мына қоғамның кері кеткені кеткен..

Психологияда девиантты мінез-құлық деген ұғым бар. Нормадан, яғни қоғамдағы қалыптасқан қалыптан, көпшілік қабылдаған ережеден ауытқу деген сөз. Осындай мінез-құлықтың пайда болуының бірнеше себептері бар. Ғалымдар оны былай жіктеп жүр:

1. Биологиялық факторлар – баланың әлеуметтік бейімделуіне кедергі жасайтын физиологиялық және анатомиялық жағымсыз ерекшеліктер. (Ананың жүктілік кезінде дұрыс тамақтанбауы, арақ-шарап ішу, темекі тарту, есірткілік заттарды пайдалану, т.б.);

2. Психологиялық факторлар. Егер, балаға ата-ананың немесе

мұғалімнің жылуы, махаббаты, ықыласы жетіспесе ортасынан шет қала бастайды. Айналасындағыларға қарым-қатынасы, эмоциясы бұзылады, суықтық, ашуланшақтық пайда болады. Баланың бойында ізгі құндылықтар қалыптаспаса, ол пайдакүнемдік, қанағатсыздық, зорлаушылық, дөрекілік, т.б. сияқты жағымсыз қасиеттерге бейім тұрады;

3. Әлеуметтік-педагогикалық факторлар. Ол мектептік, отбасылық, қоғамдық тәрбиедегі кемшіліктен туады. Үй тапсырмасын орындамау, мектепке дайындықсыз бару әдетке айналса баланың мінезіне кері әсер етеді де, агрессия жоғарылайды;

4. Әлеуметтік-экономикалық факторлар. Әлеуметтік теңсіздік, қоғамның кедей және бай болып бөлінуі, байлыққа масайрау, кедейшілікке қорлану, т.б.;

5. Моралдық-этикалық факторлар. Қоғамда адамгершілік қасиеттердің төмендеуі, рухани құндылықтардың бұзылуы, т.б.

Зерттеушілер баланың әлеуметтенуіне теріс ететін факторлардың қатарына отбасылық жағдайды қосып жатады. Олар:

- толық емес отбасы;
- отбасының материалдық жағдайы (кедейлік, байлық);
- ата-аналардың төмен әлеуметтік мәдени деңгейі;
- отбасындағы тәрбие стилі (балаға бірыңғай талаптардың қойылмауы, ата-аналардың қатыгездігі, олардың жазасыздығы және баланың құқықсыздығы);
- баланың өзіндік құндылығын жоққа шығару;
- балалардың қажеттіліктерінің жеткіліксіз немесе асыра қанағаттандырылуы;
- ата-аналардың ішімдікті, есірткілік заттарды теріс пайдалануы;
- ата-аналардың балалардың психоактивті заттарды қолдануына жол беруі;
- үй ішіндегі еңсені басатын ауыр жағдай – отбасында өне бойы болып тұратын ұрыс, жанжал;
- баланың табиғи психологиялық ерекшеліктерін ескермеу.

Өкінішке орай отбасындағы мұндай мәселені тізбелеп айту оңай, ал оны түзету өте қиын. Тіпті мүмкін емес деуге болатын шығар. Енді осы отбасы тәрбиесіндегі жағымсыз жағдай туғызатын себептерге тоқталсақ:

Біріншіден, баланың күнделікті жүріс-тұрысын қадағаламау, баланы бетімен жіберу, көзінше арақ-шарап ішу, дау-жанжал ұрыс-керіс туғызу.

Екіншіден, тәрбиенің көзі – баланы киіндіру, тамақтандыру, мұң-мұқтажын қамтамасыз ету деп санау.

Үшіншіден, жастайынан баланың еңбектену дағдыларын қалып-

тастырмау, оқушының жан-дүниесіне көңіл аудармау, отбасындағы ажырасу және жаңа адамның отбасына мүше болып енуі де түрткі болады.

Төртінші себеп – ата-аналардың адамгершілік нормаларын түсіне тұрып, күнделікті өмірде ұстамауы, екі жүзділік көрсету, сөз бен істің арасындағы алшақтық. Балаға мораль талаптарын сақтауды міндеттегенімен өздері немқұрайлы қарайды. Кейбір ата-аналар олардың туған-туыстары қызмет бабын пайдаланып, заң нормаларын сақтамаса, кейбіреулері ала жіптен аттап қылмыстық әрекеттермен айналысады. Мұндай қылықтарды көретін жасөспірімдер сол шағында ортаның салт-санасын қабылдайды.

Бесінші себеп – кейбір ата-аналар мансапқор, менмен, тәкаппар келеді. Адамдарды ақыл-парасатына қарай емес, «байлығына», «қажеттілігіне» қарай сый-құрмет көрсететін жағдайлар бар. Бүгінгі таңда адамдар ізгіліктің алдында бас ию керегін ұмытып, байлықтың алдында тізерлеп тұратын болды. Осындай ортадан шыққан балалардың ұрлық, тонау, жәбірлік, зорлық-зомбылық жасауға бейім екенін байқауға болады.

Алтыншы себеп – балаларын шектен тыс мәпелеу, еркелету, ерекше жақсы көру, тұрмыстық еңбекке қатыстырмай «ақсаусақтылыққа» дағдыландыру, алдарындағы қиындықтарды жеңуге баулымау, еңбек, әдет дағдыларын қалыптастырмау. Өмірге икемсіз балалар қоғамға жат қылықтарға, темекіге, ішімдікке, нашаға, ұрлыққа икемделе бастайды.

Жетінші себеп – баланы тәрбиелеуде ұлттық салт-санада қалыптасқан этнофункционалдық ерекшеліктерді мүлдем ескермеу.

Отбасында кеткен кемшіліктер мектепте одан ары шиеленісе түседі. Себебі мектепте де балалардың жеке басын сыйламау, әкімшілік көрсету баршылық. Мектеп мұғалімдері мен деструктивті мінез-құлықты жасөспірімдердің қарым-қатынасы көбінесе «ақыл» айту, ұрысу, ар-ожданына тию тәрізді педагогикаға жат әрекеттермен сипатталады. Оны мектепішілік өмірдің жеткіліксіз ұйымдастырылуы деп қарастыруға болады. Оның қатарына:

- оқу және тәрбие үдерісін басқаруды ұйымдастырудың толық жетілмегендігі;
- мектептің материалдық қамтамасыз етілуінің нашарлығы;
- ата-аналарға қоғам арқылы ықпал ететін тетіктердің және мектептің оқушылар отбасымен жүйелі байланысының жоқтығы;
- кейбір пән мұғалімдерінің жетіспеушілігі;
- сабақтардың болмай қалуы;
- сабақтан тыс жұмыстардың өз деңгейінде ұйымдастырылмауы;
- мектепте балалар ұйымдарының болмауы;

- мұғалімдердің жас ерекшелік психологиясын білмейтіндігінен көрінетін кәсіптік деңгейінің төмендігі;
- «оқушы-мұғалім» жүйесіндегі өзара қарым-қатынастардың авторитарлық немесе бетімен кетушілік стильде болуы;
- оқушылардың білімін бағалауда объективтіліктің болмауы.

Баланың мектептегі өмірі белгілі бір тәртіппен және жан-жақты ұйымдастырылған түрде өтеді. Ал кей отбасында үйде темірдей тәртіп болса, екіншілерінде тәртіппен қатар еркіндік салтанат құрады, ал енді бір отбасыларда ондай ережелер сақталмауы мүмкін. Ал мектептен, үйден тыс жерде бала өзін бақылаудан, жауапкершіліктен еркін сезінеді. Сондықтан да балалардың мектептен тыс уақытын қалай өткізетінін есепке алу өте маңызды. Балалардың барлығы бірдей сырттан болатын теріс әрекеттерге төтеп бере алмайды. Біреу алданса, біреу қызығып, енді біреу қорқып дегендей осалдық көрсетеді. **Балалар мен жасөспірімдердің дамуы мен мінез-құлқына кері әсерін тигізетін сыртқы факторларға мыналарды жатқызуға болады:**

- қоғамдық құндылықтар иерархиясын өзгертуге бағытталған айқын жағымды мемлекеттік идеологияның жоқтығы;
- заңдардың және құқық қорғаушы орындардың жетілмегендігі, кейбір қылмыстардың жазаланбауы;
- өскелең ұрпақты әлеуметтендірудің дәстүрлі институттарының күйреуі, дағдарысқа ұшырауы;
- ұлттық құндылықтарға мән берілмеуі;
- бұқаралық ақпарат құралдары арқылы зорлық-зомбылық және қатігездікті насихаттау;
- жасөспірімдердің денелік және психикалық денсаулығының бұзылуын дер кезінде анықтаудың, соған сәйкес көмек көрсетудің және алдын алудың кешенді шараларының болмауы;
- сапалы тегін қосымша білімге балалардың қолының жетпеуі.

Міне осының бәрі жасөспірімнің өмірлік ұстанымын қалыптастыруға әсер етеді. Бүгінгі таңда «байлық – жетістіктің көзі» деген көзқарас бар. Табысты болуды бай болу деп түсінеміз. Өсіп келе жатқан балалардың құндылық бағдары өкінішке орай осы бағытта қалыптасып жатыр. Олар кейбір адамдардың өзгелердің есебінен заңсыз, жазасыз байып жатқанын көріп, естіп жүр. Соған қарап жан қинамай, тер төкпей ақша табуды мықтылық десе, тер төгіп еңбек еткенді осалдық, жолы болмағандық деп қабылдайды. Осының бәрі жасөспірімнің өмірлік және әлеуметтік құндылықтарының қалыптасуына ықпал етеді. Қоғамдағы құндылықтар жүйесі дағдарысқа ұшырап, жалпыға тән әдеп нормаларының ресми орындарда бұзылып жатқанын көрген жасөспірім кімнен үлгі-өнеге алады?!

Жоғарыда айтқанымыздай, мұғалімдер тәрбие мәселесінде

мықты болуы тиіс. Неге мұғалім мықты болуы керек, осыны түсіндіріп көрейік. Әрине, ата-ана балам жаман болсын демейді, біреу жұмысбастылықпен, біреу жалғызбастылықпен, енді біреулер еркелетемін деп баланы бетімен жіберіп алады да, кейіннен шамасы келмей қалады. Педагогиканың, психологияның негізін білмегендіктен тығырыққа тіреледі. Сөйтіп баласының бұзылып бара жатқанын біле тұра, алдын ала алмай қалатын жағдайлар болады. Оның үстіне қазақ баяғыдан келе жатқан қалыптасқан тәрбие дәстүрінен айырылып қалған халық. Қазір ақпарат ағыны көп, біреулер Еуропаның, енді біреулер жапонның, еврейдің, корейдің, т.б. тәрбие жүйесін мақтап жатады. Онымен шалағай танысқан ата-ана ұнаған жерін алып қолданады. Біздегі қателіктің бір ұшы осы арада. Жанжақты, қаза зерттелмеген мәселені ата-ана өз практикасына енгізіп жібереді. Көрнекті ғалым К.Ж. Қожақметованың бір кездесуде: «Немістің, ағылшынның, француздың баласының проблемасын шешкен мәселе қазақтың баласының проблемасын шешеді» деу үлкен қателік», - дегені бар еді. Шынында да, біз осы мәселеге ерекше назар аударуымыз керек. «Баламызды жапон үлгісімен тәрбиелеп жатырмыз, ұрсуға болмайды деп, ұлының оспадар қылығына үн-түнсіз төзіп отырған ата-ананы да көрдік. Иә, жапондардың баланы жазаламайтыны рас, бірақ оның ерсі қылықтарын қас-қабағымен немесе басқалай дер кезінде түзетіп, жөнге салып отыратынын қаперімізге ілмейміз. Жасөспірімді жазаламау – оны бетімен жіберу деген сөз емес.

Зер салған адамға жасөспірімнің бойындағы өзгерісті байқау қиындық туғызбайды. Бала еліктеуге бейім. Оның кімге еліктеп, кімнен үлгі алып жүргенін білу ата-ана үшін де, мұғалім үшін де өте маңызды. Біз көбіне баланың біліміне терең мән береміз де, тәрбие жағын әлсіретіп аламыз. Бұл мәселені абайтанушы Омар Жәлел өте орынды айтып жүр. Ібілістің жұмақтан білімсіздігі үшін емес, тәкаппарлығы, яғни тәрбиесіздігі үшін қуылғаны ақиқат. Осының өзі ойланған адамға талай нәрсені ұқтырса керек.

Деструктивті, девиантты мінез қылмысқа жатпайды. Бірақ алдын алмаса, арты өкінішке соқтыруы мүмкін. Сол себепті баланың бойында сәл өзгеріс байқалса, бірден мән беріп, ата-анамен бірлесе отырып, алдын алу шараларын ойластыру керек.

Әрине, бала тәрбиесі, әсіресе оларды түзету – өте қиын әрі ұзақ процесс. Оған Амонашвилидің ізгілік педагогикасын пайдаланбай болмайды. Сонымен қатар сабырлылық, шыдамдылық, жігер және А. Байтұрсынұлы айтқандай «...ел бүгіншіл, менікі ертең үшін» деген ұстаным қажет.

Public speaking strategies in a political setting

А. ИСМАГУЛОВА

Annotation:

This article explores history, types and strategic use of a public speaking in a political contexts, specifically focusing on a persuasion techniques rooted in Aristotle's rhetoric and its ethic influence. The article illustrates how important public speaking skills and rhetorical strategies are in affecting regular people, showing how politicians skilfully use words to influence public views and shape societal beliefs. Overall, the article provides valuable insights into the complex dynamics of political discourse and persuasion.

Key words: public speaking, history and types of public speaking, persuasion, Aristotle's rhetoric, public speaking in politics.

History of Public Speaking

Public speaking has a rich history dating back to ancient Greece, nearly 2500 years ago. It is believed that the Greeks were the first people to use words to influence people, express themselves, and speak effectively, which was called as the art of rhetoric (DeCaro, 2020). According to Aristotle, rhetoric can be described as "faculty of discovering in the particular case all the available means of persuasion" (Kennedy, 1963, p.19). The art of persuasion played an important role in the development of democracy, where every voice in society had the opportunity to be heard. It remains a vital aspect of modern society, shaping the strategies and direction of its development (Harvey, 1951).

The first democratic society was created in ancient Greece, during Pericles' leadership, around 461 BCE to 429 BCE. It was named the "Golden Age of Athens" for its cultural, political, and intellectual impact in Athens. Public speaking became essential during this era, especially in contexts like courtrooms or large assemblies, where pivotal decisions were made, for instance, regarding peace or war (Murphy & Katula, 1995).

It is believed that the people of Athens understood the importance of the art of public speaking, without which they wouldn't be able to be a part of society; therefore, an emphasis was put on mastering this skill. Moreover, public speaking became so crucial that in ancient Greece,

Olympic events were held that honoured the skilled orators of the time (Murphy & Katula, 1995).

Public speaking has evolved significantly in modern times, becoming an essential skill in various spheres such as politics, business, and academia. Frequently, it is conducted in a formal setting, face-to-face with a live audience, and serves as a powerful tool for influencing the behavior and decision-making of people (DeCaro, 2020). One fundamental idea of public speaking is that it is about influencing people's behavior. Sometimes even persuading people to do things they would not usually do (DeCaro, 2020).

In sum, regardless of one's professional position, it can be argued that improving public speaking abilities can significantly benefit both personal and professional lives.

Types of public speaking.

There are various types of public speaking, each deployed depending on the speaker's objectives, the setting of the speech, and the audience. It can be argued that all these factors should be carefully considered when selecting the type of public speech. The main categories for public speeches are informative, persuasive, and entertaining (Schreiber & Hartranft, 2013). Within these categories, there are subdivisions like poetry, debates, demonstrative, narrative, drama, and others (Novikovich & Teodosievich, 2017).

The aim of informative speech is to impart information to the audience, only transmitting information from one person to another. This type of speech is used to share information about a particular place, person, or event, involving a description or explanation. For instance, informative speeches are common in workplace presentations, educational lectures, or training sessions (Schreiber & Hartranft, 2013).

On the other hand, persuasive speech is used to persuade or influence the target audience in order to take specific actions, make particular decisions, or adopt new perspectives. This type of speech is usually utilized by politicians, salespeople, and during debates or legal proceedings in order to sway opinions, beliefs, emotions, attitudes, or values (Schreiber & Hartranft, 2013).

Entertaining speeches are designed to amuse and engage with the audience through humor, stories, or illustrations. This type of speech can enhance the connection between the speaker and their audience. Entertaining speeches are often seen on occasions such as ceremonies, award presentations, public talks, weddings, birthdays, or exhibitions (Schreiber & Hartranft, 2013).

While these speeches may sometimes overlap or be combined by a particular speaker, each type requires specific behaviors, tone of voice, word choice, and body language to effectively convey the intended message (Schreiber & Hartranft, 2013).

Public speaking in a political setting

In politics, rhetorical strategies to persuade people can prove to be really significant, and the concept of persuasion is deeply rooted in the teachings of Aristotle. Politicians often use classical rhetoric concepts consisting of three main features-logos, ethos, and pathos-that were introduced by Aristotle (Aristotle, 1959). Politics and political figures play a substantial role in societal dynamics, shaping the daily lives of individuals. Politics and politicians can also be of significant importance in a society and the day-to-day lives of the people. Therefore, it can be argued that it is vital for such speakers to master the art of persuasion and oratory (Veselá, 2021).

Charteris-Black (2005) emphasizes that leaders across various political systems, such as, for instance, autocratic, oligarchic, or democratic, use the power of language to advocate the benefits of their leadership. Politicians strategically use persuasive language to articulate their beliefs, sway public sentiment, and garner support from diverse audiences exposed to their speeches through various media channels (Beard, 2000). Moreover, many political speakers are aware that the choice of words and how they are presented may change the real meaning of the speech. In addition, many politicians collaborate with professional speech writers to employ rhetorical strategies, in order to support achieving politicians' goals. Thus, it can be argued that the success of political speech depends not on the correctness and truthfulness of facts but on the way of delivering convincing arguments. (Beard, 2000)

According to Halmari and Virtanen (2005) persuasion is "such an integral part of human interaction that learning to understand it better will always be meaningful and learning about persuasion is learning more about human nature" (Halmari & Virtanen, 2005, p. 4). Therefore, understanding the subtle persuasive tactics used in politics is key for regular people to see beyond the surface and grasp the hidden messages and motivations.

Perloff (2003) describes persuasion as "a symbolic process in which communicators try to convince other people to change their attitudes or behavior regarding an issue through the transmission of a message, in an atmosphere of free choice" (Veselá, 2021). This approach resonates with Aristotle's idea of rhetoric, which delves into persuasive principles

like ethos (the speaker's character), pathos (emotional appeal), and logos (logical arguments) (Perloff, 2003, p. 22).

In today's politics, effective speakers find a balance between Aristotle's ideas, which helps them build trust and connection with their audience (Veselá, 2021), and it can be argued that by skilfully adopting Aristotle's concepts of logos, ethos, and pathos in their speeches, they can have a more significant impact on the target audience (Veselá, 2021). When a speaker adeptly integrates ethos, pathos, and logos in a harmonious manner, trust with the public can be established in an easier way.

Ethos, from the Greek language, stands for "character" and "ethic". Ethos refers to the ethical appeal of a speaker, which is achieved by demonstrating expertise, integrity, and sincerity. This also involves showcasing good character traits and establishing trustworthiness and credibility. Politicians often emphasize their experience and expertise in their speeches to convey honesty and sincerity to the audience (Aristotle Rhetoric, 1959).

Pathos, which originated in the Greek language, refers to the emotional connection made with the audience's feelings and emotions. It involves stimulating their emotions to influence what they believe and do. This is done by using vivid language, storytelling, showing empathy, and creating an emotional link with the audience. Using this strategy helps politicians influence people's opinions and choices (Aristotle Rhetoric, 1959).

Logos, stemming from Greek, signifies the use of logic, reasoning, and factual evidence. When delivering public speeches, politicians often rely on facts, statistics, expert opinions, and structured examples to support their arguments (Aristotle Rhetoric, 1959).

These three strategies-ethos, pathos, and logos-are core concepts in rhetoric and persuasion, as outlined by Aristotle in ancient Greece, and they still continue to be widely utilized today (Aristotle, 2006)

In sum, the ethical implications of using these persuasion techniques in politics can prove to be of significant importance. When concepts are employed responsibly by the speaker, it can enhance the audience's understanding and foster trust between the public and their government. However, misuse of these techniques for personal gain can lead to distrust and scepticism, and ultimately disrupt the harmony between people and their government in the long term. As a consequence of that, it can be argued that it is crucial for every citizen to recognize the significant influence that the state and politicians exert on their lives, often leveraging the seemingly simple yet potent tool of language.

Reference List:

DeCaro, P. A. (2020). Public speaking: Chapter 2 - Origins. Retrieved from https://www.mrgrenier.com/uploads/5/4/3/5/54355903/public-speaking_-_chapter_2-origins.pdf

Kennedy, G. (1963). The art of persuasion in Greece. Princeton University Press.

Beard, A. (2000). The language of politics. London: Routledge. Retrieved from <https://www.baycollege.edu/resources/pdf/academics/academic-resources/open-education/principles-public-speaking.pdf>

Harvey, I. (1951). The technique of persuasion. London: The Falcon Press.

Murphy, J. J., & Katula, R. A. (1995). A synoptic history of classical rhetoric (2nd ed.). Davis, CA: Hermagoras Press.

Veselá, J. (2021). Diploma Thesis Jana Vesela. Retrieved from https://is.muni.cz/th/shpwd/Diploma_Thesis_Jana_Vesela.pdf

Aristotle. (2006). Rhetoric. Poetics. (S. H. Butcher & W. Rhys Roberts, Trans.). New York: Barnes & Noble Classics.

Aristotle. (1959). Rhetoric. Edited by W. D. Ross. Oxford: Oxford University Press.

Гипербелсенді баламен жұмыс

Б. АЙТБАНОВА

Гипербелсенді бала – өте көп қимылдайтын (қозғалатын), шаршауды білмейтін, айтқанға көне бермейтін, басқа балалардан мінез – құлқы мен қимылы өзгеше бала. «Гипер» сөзі «шамадан тыс жоғары деңгейде» дегенді білдіреді. Кез келген баланың өмірде ашulanатын уақыттары болады. Мәселен, ұйықтайтын уақытта төсекте байбалам салады, дүкенде еркелеп, айтқанды тыңдамайды. Бұл баланың зеріккендігін білдіруі мүмкін, бірақ тек гипербелсенділіктің белгісі емес. Мұндай қылықтарды кез келген бала істейді, мейлі күнде істемесе де, бұл барлық баланың бұзықтықтары. Себебі ол – бала. Оны алдап, ойынға айналдырып, болмаған жағдайда ұрсып болса да көндіруге болады. Бірақ ұрыспаған дұрыс, кез келген мәселені жанжалсыз шешімін табуға болады, әсіресе, балаға қатысты болса. Бұл ата ананың жүйкесіне, тапқырлығы мен ақылдылығына байланысты. Ал гипербелсенді бала мүлдем басқа болады.

Балалардағы гипербелсенді синдромы бұл балалардағы өте жиі кездесетін мінез-құлық және эмоционалды бұзылыс. Гипербелсенді синдромы басқалардың фонында бірден байқалады. Бала бір минутқа отырмайды, үнемі қозғалыста ешқашан жұмысты аяқтамайды, лақтырып тастайды да бірден екіншісін гиперактивтілікпен назар аударатын дефецит синдромы мидың минималды дисфункциясының негізгі клиникалық нұсқаларының бірі болып саналады». Мидың минималды дисфункциясы термині 1962 жылы Оксфордтағы арнайы халықаралық конференциясында ресми түрде енгізілді және содан бері медициналық әдебиетте мәртебеге ие болды. Осы кезден бастап ММД термині интеллектуалды дамудың айқын бұзылыстарына байланысты емес мінез-құлық бұзылыстары мен оқу қиындықтары сияқты жағдайларды анықтау үшін қолданылды.

Назар жетіспеушілігінің гиперактивтілігінің бұзылуы 3 жастан 15 жасқа дейінгі балаларды байқалады, бірақ көбінесе мектепке дейінгі және бастауыш мектепте көрінеді.

Гиперактивтілік синдромының шыңы 6-7 жасқа келеді, ал 14-15 жасында гипертивтілік біртіндеп төмендейді, бірақ толығымен «жоғалмайды»: егер гиперактивтілік пен импульсивтіліктің көрінісі жоғарылса, онда назардың бұзылуы тек артады. (3)

СДВГ дамуында жыныстық айырмашылықтар да байқалады. 7-15 жастағы ұлдар арасында синдром белгілері қыздарға қарағанда 2-3 есе жиі кездеседі.

Ұлдарда ауру белгілерінің жоғары жиілігі жүктілік пен босану кезіндегі патогенетикалық әсерлерге қатысты еркек ұрықтың жоғары осалдығына байланысты болуы мүмкін. Қыздарда дамудың үлкен жарты шарлары аз мамандандырылған, сондықтан оларға қарағанда орталық жүйке жүйесінің бұзылуында компенсаторлық функциялардың үлкен резервіне ие.

Назардың жетіспеушілігі (диагноз қою үшін кем дегенде алты белгі қажет):

- көбінесе мектеп бағдарламасында, жұмысында немесе басқа да іс-шараларда егжей-тегжейлерді мұқият қадағалай алмау немесе абайсыз қателіктер жібермеу;

- көбінесе ғимараттарға немесе ойын әрекеттеріне назар аудару мүмкін емес;

- көбінесе бала оған айтқандарын тыңдамайтыны жиі байқалады;

- бала көбінесе нұсқауларды орындай алмайды немесе мектеп жұмысын;

- күнделікті іс-әрекеттерді және жұмыс орнындағы міндеттерді аяқтай алмайды (оппозициялық мінез-құлық немесе нұсқауларды түсіне алмау салдарынан емес);

- балада тапсырмалар мен іс-әрекеттерді ұйымдастыру жиі бұзылады.

Гиперактивтілікті анықтау үшін кем дегенде үш белгі қажет:

- көбінесе қолдарын немесе аяқтарын кездейсоқ қозғалтады немесе орнында қозғалады;

- сыныпта немесе отыруға тура келетін басқа жағдайда өз орнын қалдырады;

- көбінесе ол орынсыз болған кезде жүгіре бастайды немесе бір жерге көтеріле бастайды.

Гипербелсенді балалармен жұмыс істейтін мұғалімдерге арналған ұсыныстар легі:

- Оқу бағдарламасы мен нұсқаулықты бейімдеу;

- Гипербелсенді оқушыға неғұрлым тікелей, дәйекті және жеке-шелендірілген нұсқаулық беріңіз. Нұсқауларға нұсқау беріңіз;

- Өзіңізді әр іс-әрекет саласында ұйымшылдыққа баулыңыз, ұйымшылдыққа үйретіңіз;

- Оқушылар белсенді қатысып, жауап бере алатындай етіп сабақтарды жоспарлаңыз, соның ішінде тұру, сынып ішінде қозғалу, тақтаға шығу және орындарында қозғалу;

- Оқу бағдарламаңызды сабақтар қызықты әрі мазмұнды болу үшін жасаңыз, сонымен бірге сіз белсенді және қозғалмалы болу үшін әр түрлі мүмкіндіктер беріңіз. Оқытудың әр түрлі формалары мен әдістерін қолданыңыз;

- Тапсырмаларды оларды орындау кезіндегі келеңсіздіктерді азайтуға болатындай етіп жасаңыз;

- Оқу процесінде компьютерді қолданыңыз, соның ішінде оқушыларға тапсырма, нұсқаулық беру үшін;

- Талқылаңыз, бірақ бастырмаңыз;

- Оқытуды балаңыздың оқу стилі мен күшті жақтарына қарай өлшеу тәсілін өзгертіңіз;

- Тапсырмаларды орындау кезінде оқушыңызды тұрақтылық пен жүйелілікке шақырыңыз;

- Өзіңіздің гиперактивті балаңызды үлгілі оқушы болатын досымен немесе сыныптасымен жұптастырыңыз;

- Үнемі кері байланыс орнатыңыз, көмекке жиі жүгіну мүмкіндігі;

- Құрылымдық міндеттер. Жұмысты өзін-өзі орындауын үнемі қадағалаңыз;

- Ең күрделі пәндер оқушы үшін ең тиімді уақытта жоспарлануы керек;
- Балалардың назарын сабақ кестесіндегі өзгерістерге аударыңыз. Күнтізбелік жоспардан жиі және үнемі үзіліс жасаңыз;
- Белгілі бір тапсырмаларда уақытты басқару үшін таймерлерді, қоңырау соғылған сағаттарды қолданыңыз;
- Баланың отбасымен үнемі байланыс орнатыңыз;
- Күнделікті / апталық сабақ үлгерімі туралы есептер жасаңыз;
- Сыныптастардың көмегімен жанжалды шешу және медиация дағдыларын үйреніңіз;
- Атқарушы функцияларды дамыту мен жетілдіруді ынталандырыңыз.

Қорыта айтқанда, гипербелсенді балаларға күтім әрқашан жан-жақты болу керек және әр түрлі тәсілдер мен мамандарды қамтуы керек: психологиялық-педагогикалық түзету, сонымен қатар ата-аналармен, тәрбиешілермен, мектеп мұғалімдерімен жұмыс. Бала өзінің назарын және мінез-құлқын бақылауды үйренуі керек. Көрсетілетін көмектің уақыттылығы, дәйектілігі және жеткілікті ұзақтығы баланың оқудағы, мінез-құлқындағы және қарым-қатынасындағы қиындықтарды біртіндеп жеңу үшін жағдайлар болып табылады.

Позиция педагога в отношении проблемы насилия над детьми

**Д. АРАЛБЕКОВА,
М. ШАКИРТОВА**

Жестокое обращение с детьми, их эксплуатация известны с давних пор. Углубляясь в историю, мы находим огромное количество подобных примеров.

Термин «насилие» означает принуждение, осуществляемое субъектом или группой лиц для достижения и сохранения собственных целей. К насильственным действиям относятся любые действия, которые могут причинить или причиняют физический, психический или сексуальный ущерб и страдания. Под домашним насилием понимают определенную систему поведения одного члена семьи по отношению к другому, имеющую целью сохранить власть, контроль и внушить чувство страха.

Насилие в семье может иметь различный вектор направленности: со стороны мужа к жене, со стороны жены к мужу, со стороны родителей к детям, со стороны старших детей к младшим и т.п.

Примерно 70% пострадавших в семье являются женщины и дети. Ребенок в семье может непосредственно подвергаться различным видам насилия или может быть опосредованно, психологически вовлечен в насильственные отношения взрослых. В последнем случае ребенок выступает свидетелем насилия. Дети, находящиеся в силовом поле семейного насилия, рассматриваются как пострадавшие независимо от их формального статуса – жертва или свидетель. Наиболее неблагоприятной для ребенка является ситуация, когда физические, эмоциональные или другие виды насильственных действий исходят со стороны обоих взрослых, и внутри семьи отсутствует человек, способный обеспечить ребенку защиту и безопасность.

Факторами риска, увеличивающими вероятность насильственного поведения со стороны родителей являются индивидуальные черты, жизненный опыт или актуальная ситуация родителей или тех взрослых, которые проявляют насилие в адрес детей. Также одним из факторов возникновения насилия является опыт насилия, приобретенный в детстве; эмоциональная неустойчивость личности взрослого; особенности отношения к ребенку; низкий уровень развития социальных навыков; неразвитость родительских навыков и чувств; психические заболевания и ситуационные факторы.

Насилие в семье, направленное в адрес ребенка, может иметь в своей основе разнообразные механизмы. Они обусловлены сочетанием индивидуально-психологических особенностей лица, применяющего насилие, с ситуативными и средовыми факторами. К вариантам мотивации внутрисемейного насилия относятся такие как непосредственная реализация агрессии и стремление к власти, инструментальное насилие, ситуативное насилие, компенсаторное насилие, опосредованное насилие и прочие как внутренние так и внешние мотивы.

Несмотря на показательную статистику, общественное восприятие проблем семейного насилия в отношении детей, как и в отношении женщин, в значительной степени мифологизировано, то есть искажено имеющимися в обществе стереотипами, которые как правило, значительно упрощают проблему, делая ее менее масштабной и пугающей. К сожалению, как показывает практика проведения образовательных мероприятий для педагогов, психологов, социальных работников, далеко не всегда профессиональное сознание свободно от стереотипов, в которых перераспределяется мера ответст-

венности не в пользу пострадавших детей. Такая ситуация отчасти способствует тому, что дети предпочитают обсуждать известные им случаи насилия со сверстниками и реже обращаются к взрослым (учителям, врачам, полиции и т.п.).

О каких же общественных стереотипах идет речь, и на какие факторы должен ориентироваться специалист работающий с детьми?

Стереотип №1. Дети чаще подвергаются насилию в социально неблагополучных семьях. Факты. Насилие в семье не ограничивается определенными социальными группами или слоями населения. оно может присутствовать в семьях с высоким уровнем доходом и образования. Социально неблагополучные семьи более прозрачны, проблемы ребенка более заметны окружающим, а семьи с высоким доходом более закрыты, и рядом с ребенком, страдающим от насилия «в социально благополучной семье», нет никого, кто бы мог заступиться. Внешнее благополучие семьи не является гарантией безопасности ребенка.

Стереотип №2. Физические наказания могут пойти ребенку на пользу. Факты. Физические наказания оставляют в детях чувства страха и унижения и желание отомстить. Они усиливают состояние ярости и фрустрации, при этом прививаемые таким путем нравственные нормы и ценности не усваиваются и не становятся внутренними ценностями. Наказание заставляет ребенка скрывать внешние проявления нежелательного поведения, но не устраняет его. Родители, физически наказывающие своих детей, служат для них примером агрессивности.

Стереотип №3. Дети могут провоцировать взрослых на жестокое обращение. Факты. Дети, как и другие люди, могут заставлять взрослых испытывать недовольство, раздражение и даже сильный гнев. Но только взрослые ответственны за то, какие способы – насильственные или ненасильственные – они выбирают для выражения своего гнева. Приверженность взрослых к насильственным способам закрепляет, согласно теории социального научения, незрелые формы саморегуляции и деструктивные формы поведения у детей.

Преодоление этих и многих других стереотипов специалистами, призванными помогать детям, оказавшимся в ситуации насилия, значительно повышает возможность и эффективность такой помощи, позволяет избежать нанесение дополнительного морального ущерба пострадавшим.

Основной из мер предупреждения насилия над детьми в семье является профилактика, суть которой заключается в привитии и поддержании у родителей позитивных навыков родительства.

Оқушы үлгермеушілігінің психологиялық астары

**Ж. АХМЕТОВА,
Ж. ЖҰБАУОВА**

Үлгермеушілік аспектілерін дефектология, психология, мектептану сияқты жеке педагогикалық ғылымдар да зерттеуде. Үлгермеушілік дегеніміз – оқушы дайындығының оқу үдерісінің белгілі бір үзiгiнде белгiленген бiлiм мазмұны талаптарына сәйкес келмеуi. Педагогикалық және психологиялық ғылымдардың қарқынды дамуына қарамастан, қазiргi таңда проблемалардың iшiнде үлгермеушiлiкпен күрес әлi де өзектi болып саналады. Кез келген оқу ұжымында белгiлi бiр себептерге байланысты үлгермейтiн оқушыларды кездестiруге болады. Үлгермеушi оқушы деген кiм? Үлгермеушi – оқу үрдiсiнде бiр мезгiл аралықта кешендi, қорытынды дайындығы байқалмайтын оқушы. Мұғалiмге барлық үлгермеушi оқушы бiрдей болып көрiнедi. Психолог Н.И. Мурачковскийдiң пiкiрi бойынша үлгермеушi оқушының бiрнеше типтерiн байқауға болады. Психолог типтерге жiктегенде екi критерийдi басшылыққа алған: бiрiншiсi – оқушының ойлау iс-әрекетiнiң ерекшелiктерi, екiншiсi – тұлғаның оқуға бағытталуы. Осы аспектiлердi қарастырғанда төмендегiдей типтерi анықталды:

1. Бiрiншi типке ойлау iс-әрекетi төмен, бiрақ оқуға деген көзқарасы оң;
2. Екiншi типке ойлау iс-әрекетi жоғары, бiрақ оқуға деген көзқарасы терiс;
3. Үшiншi типке ойлау iс-әрекетi төмен және оқуға деген көзқарасы терiс.

Пән мұғалiмi осындай үлгермеушi оқушының типтерiне қарай дифференциалды оқытуды ұйымдастырғаны жөн.

Мұғалiмнiң негiзгi жұмыс бағыттары:

- Диагностикалық карта жасау (психолог, медбике, пән мұғалiмi, сынып жетекшi);
- Диагностика негiзiнде әдiстемелiк жоспар құру;
- Сынып ұжымының жұмысына бағыттау.

Әдiстемелiк жұмыстың түрлерi:

1. Өзектi бiлiмдi қайталауды ұйымдастыру;

2. Оқытуда салыстыру дағдыларын ұйымдастыру;
3. Үй жұмысын орындауына ықпал жасау, көмектесу;
4. Жетістіктерін мадақтау, қолдау көрсету;
5. Сабақ барысында тапсырмалар беріп отыру;
6. Өз қателерін түзетуге мүмкіндік беру;
7. Сыныптан тыс жұмыстарға қатыстыру.

Оқушының сабаққа үлгере алмау себептері:

- Оқыту жұмысының сапасыз болуында;
- Оқушының білімі жиі тексеріліп, есепке алынбауында;
- Үйге берілген тапсырманың тексеру әдістемесінің дұрыс

болмауы;

- Мұғалімнің ата-анамен байланысының болмауы;
- Оқушының денсаулығы мен дамуының толық зерттелмеуі.

Оқушы жетістіктерін көтеру, мадақтау әдістері:

- *«Сенде мына бөлім өте жақсы орындалды»;*
- *«Сенің қолыңнан бәрі келеді...»;*
- *«Бізге сенің білгенің өте қажет».*

Зерделесек, оқу жұмысын дұрыс ұйымдастырғанның өзінде де бірнеше нашар оқитын һәм үлгермейтін оқушылар табылып жатады. Бұл құбылыс мейілінше сан алуан себептерден тұрады. Бір сыныпта бірдей жағдайда оқып отырған оқушылардың үлгерімі түрліше болуы оқушының жеке бас психологиялық ерекшелігі себеп болады. Сабақты бір оқушылар тез оңды меңгерсе, екіншісі баяу қабылдайды, түсінбей үлгермеушінің қатарына қосылады. Әр оқушының үлгермеушілік себебі әр түрлі болады.

Басым балалардың артта қалуларының, үлгермеулерінің, сабақта және үйде жұмыс жасамауларының, ақырында екінші жылға қалуларының себебінің бірі – денсаулықтарының нашарлығы, көбінесе, білінбейтін һәм ата-ана, дәрігер мен мұғалімнің біріккен әрекеттері нәтижесінде ғана емдеуге болатын сырқат. Балалардың денсаулығына зер салғанда, жыл өткен сайын баланың рухани өмірінің, оның зияткерлік дамуының, ойлау қабілетінің, назарының, оның тындырымдылығының, дене күшіне тәуелділігінің таңғажайып көріністері айқындала бастайды. Кейбір балалардың реңдері жайнап тұрса да, олардың денсаулығына назар аударып, тексергенде астыртын кесел табылады. Астыртын кеселдер мен әлсіреу мұғалім сабақтың әр минутын ой еңбегін көп қажет ететін жұмыспен толтыруға тырысқан шақта айрықша білінеді. Әдеттен тыс ой еңбегімен қатты шұғылдану кейбір балалардың шектен тыс қимыл жасауына әкеп соғады, көздері

бозарып, көзқарасы бұлдырап, қимылдары әлсірейді. Мұндай шапшаң қарқын сау балалардың өздеріне де ауыр һәм залалды. Асылында, бала өз табиғатында білуге құмар талпынғыш келеді, ал мектепке алғаш келгенде оның көздерінен білімге деген құштарлық көрініп тұрады.

Оқу – білімді механикалық түрде бере салу емес. Бұл – өте күрделі адамдық өзара қатынастар. Оқушы – алдымен адам, артынша еңбеккер. Еңбектің нәтижесін көрсе ғана жетістікке қол жеткізеді. Нәтижесіз оқу білімге деген ынтаны жояды.

Түптің түбінде оқуға ынтасы жоқ оқушылар қайтеді? Күн сайын, ай сайын өз еңбегі туралы жаман деген бір сөзді естиді. Оның еңбегінің сипатын біртіндеп өзінің жеке басының сипаты деп қабылдайды, бала біртіндеп өзім де жаманмын деген сенімге келеді. Бала жанында керемет жасырын орын бар, ол – адамдық намыс. Оның жаны биязы, нәзік, осал, сезімтал, оны оп-оңай жаралап я жансыздандырып алуға болады. Бұл, әсіресе, оқудың бірінші сатысында – бастауыш мектепте маңызды, онда бала қиыншылықты жеңуді білмейді, онда сәтсіздік қайғы әкеледі. Егер бір сәтсіздіктен соң екінші сәтсіздік кездессе, бала біраз уақыт жапа шегеді. Баланың жан дүниесі жараланады, жансызданады, оған енді бәрібір болады.

Үлгермеушіліктің тағы бір себебі – көптеген жағдайда тәрбиеге, өте жас кезінде баланы қоршаған жағдайына да байланысты. Мектеп жасына дейінгі балалар мен төменгі сынып оқушыларының ата-аналары мен тәрбиешілері табиғаттағы ең нәзік, ең сезімтал нәрсемен – баланың миымен жұмыс істейді. Ал егер бала үлгермеуші бала болып шыққан болса, егер басқа адамдардың қолынан келетін нәрсенің бәрі оның қолынан келмейтін болса, демек ол бала кезінде төңірегіндегі адамдардан өзінің дамуы үшін алуға тиісті нәрсені алмағаны.

Адамның шексіз әуестігі, құштарлығы, білуге құмарлығы, табиғат сырларына таңданып, таңырқауы табиғатпен біте тумады, адамнан ауысады. Олар – адамның қалыпты дамуы үшін өте қажетті, аса маңызды адамгершілік, қоғамдық қатынастардың элементтері. Ересек адамдар баланы таңдануға, білмегенін сұрауға дағдыландыруы керек. Баланың әуестігі оның төңірегіндегілер үшін байқаусыз көрінеді. Бала неғұрлым көп сұрақ беріп, білуге ұмтылса, көбірек таңданады, қуанады. Баланың санасында һәм оның ойында, сондай-ақ адамдық таңдану, сұлулыққа таңырқау,

адамның ақылына және оның қолының шеберлігіне таңырқау сақталып қалады.

Анығында, үлгермеушіліктің тағы бір себептері: оқушының қатардан қалып қоюы әуелде ұсақ-түйектен басталуы мүмкін. Өтілген сабақтың біраз жерін немесе тұтасымен түсіне алмай қалады. Осының салдарынан оқушы жадығатты меңгере алмайды. Сабақты үлгермеудің тағы бір себебі – мұғалім оқушының білімін жиі-жиі тексеріп, есепке алмағандықтан. Оқушының нақты білімін саралап анықтамайды. Ережелер құрғақ жатталынады. Уақыт жетпейді деген сылтаумен жаттығу жұмысы аз орындалады. Содан барып оқушылар білгенін, үйренгенін іс жүзінде қолдануға қиналады. Үйге тапсырма беру мен оны тексеру әдістемесінің дұрыс болмауы оқушылардың сабақты үлгермеуінің бір себебі.

Үлгермеушілікті болдырмау үшін оқу материалын түсінбеу себептерін анықтау керек.

Үлгермеудің негізгі себептерінің бірі – жұмыс істеу қабілетінің, ынтаның, зейіннің жоқтығы. Егер бұл сапалар отбасында қалыптаспаса, онда балаға мектепте оқуға қиын түседі.

Екінші себеп – білімнің жүйесіздігі, жауапкершіліктің төмендігі. Оқушы бұрынғы оқу материалдарын түсінбегенін мұғалім уақытында байқамаса, онда оқушының оқуға қабілеті жеткіліксіз болады. Әдетте мұндай оқушылармен жеке жұмыстар жүргізіліп, оларға кеңес беріледі.

Үшінші себеп – материалдан мәнді белгілерді бөле алмау, негізгі мен негізгі емес мәселелерді ажырата алмау, оқушылардың жаттап оқып, бәрін есте сақтауға тырысуы. Мұндай оқушыларға абстрактілі ойлауларын дамыту үшін талдауға, қорытындылауға жаттығулар беріледі.

Төртінші себеп – пәнге деген қызығушылықтың жоқтығы. Нәтижесінде оқушының зейіні, білімге деген ықыласы төмендейді. Бұл тәжірибесіз мұғалімнің ашу-ызасын туғызып, түрлі дау-жанжалдарға себепші болады. Оқушыларға талап қою, құрметтеу, оқушының жеке тұлғалық сапаларын ескеру, баланы қызықтыру оның оқу жұмысын белсенді етіп, кемшіліктерін түзетуге ықпал етеді.

Бесінші себеп – оқушының отбасындағы қолайсыз жағдай, құрбыларымен тіл табыса алмауы, оқушының оқу жұмысын атқара алмауы, «қиын» балаларға еліктеуі.

Әкенің бала тәрбиесіндегі рөлі

А. ҚАЛТАЕВА

Максаты:

- Мектеп пен отбасының өзара байланысын, қарым-қатынасын нығайту;
- Отбасының қарым-қатынасындағы сенімділікті және сыйлас-тықты қалыптастыру;
- Бала тәрбиесінде Әкенің рөлі ерекше екендігін түсіндіру.

Көрнекілігі: қанатты сөздер «Ата көрген-оқ жонар, ана көрген – тон пішер», шарлар, презентация «Ана өсіреді, Әке үйретеді»

Түрі: пікір алмасу.

Шақырылған қонақтар: мектеп оқушыларының әкелері, мектеп директоры, психолог, мұғалімдер.

Барысы:

1. Мектеп директоры сөзі, жиналыстың ашылуы;
2. «Әкелер» мектебінің жетекшісі «Әкенің бала тәрбиесіндегі рөлі»;
3. Тренинг: «Мен үшін әке болу – бұл...»;
4. Бейнеролик «Әке, маған 5 минуттыңды сатшы!»;
5. Участкелік инспектор «Құқықбұзушылықтың алдын алу – басты міндет»;
6. Сұрақтарға «Кездейсоқ дөңгелек» әдісі арқылы жауап алу;
7. Тәрбие жұмысы жөніндегі орынбасары Мақал-мәтелдерден пазлы құрастыру. **Мағынасын ашу.**

1. Мектеп директорының кіріспе сөзі. Жиналыстың ашылуы.

2. «Әкелер» мектебінің жетекшісі. «Әкенің бала тәрбиесіндегі рөлі»

- Сәлеметсіздер ме, ардақты әкелер!

Бүгінгі біздің кездесуімізде, Әкелер, сіздер туралы әңгіме қозғағымыз келеді. Әке... Бұл үш әріпті сөзде не бар?

Әке деген сөз – мейрімділік, ержүректік, әдептілік деген ұғымдармен іспеттес. Әкенің бала дүние есігін ашқаннан бастап, оның өсіп дамуына тигізетін әсері маңызды екені баршаңызға мәлім.

Әке рөлі

Әр отбасындағы әкенің рөлі ерекше. Әке – отбасының асыраушысы, отбасы мүшесінің тірегі, қамқоршысы. Әкенің мінез-құлқы,

өзгелермен қарым-қатынасы, өнері мен білімі баланың көз алдындағы үлгі өнеге алатын, оған қарап өсетін нысанасы. «Әке – асқар тау», «Әке – бәйтерек» деген мақалдар әкенің беделін көрсетеді. «Әке балаға сыншы» дейді халқымыз. Ер бала әкесімен сырлас, жолдас, дос. Ол әрқашан бір әрекет жасау үшін әуелі әкесімен ақылдасады. Ер баланың өсіп, жетіліп, өз алдына жеке тұлға болып қалыптасуында, қоғамдағы өз орнын дұрыс таба білуінде әкенің атқаратын еңбегі ерекше.

Қадірменді әкелер! Сіздің осы кездесуге үй шаруаларыңызды тастап, бас тартпай келуіңіздің өзі – бала бақыты сіз үшін маңызды екенін көрсетеді.

3.Мектеп психологі Тренинг: «Мен үшін әке болу – бұл... »

Тренинг: «Мен үшін әке болу – бұл... »

Сөз басында мына ойыншықты (жұмсақ қонжық) бір-бірімізге жалғай отырып, мына фразаны аяқтайық! «Мен үшін әке болу – бұл... » (бақыт, жетістік, байлық, арман, дәреже, мәртебе, өмір, жауапкершілік...т.с.с.)

Керемет! Ой бөліскеніңізге рахмет! Олай болса, жалғастырайық!

— «Әке – асқар тау» деп теңестіреді халық даналығы. Әр бала әкесі мен анасының махаббатының жемісі болғысы келеді. Бақытты бала тек бақытты ата-анада ғана болады. Бала тәрбиесінде Әкенің рөлі ерекше. Алайда, қанша мүмкіншілік болса да көптеген ер адамдар бала тәрбиелеудің негізгі жауапкершілігін мойнына алмайды. Психологтардың зерттеуі бойынша, егер әкелер балаларымен тығыз байланыста болып, тәрбиелеу міндетінің жүктемесін мойындарына алатын болса –анаға қарағанда тигізетін әсері басым болатынын айтады.

Ер бала әкені тыңдағысы келеді, оған ұқсас болғысы келеді. Ерекше әсер әрине, — бірігіп ойын ойнау. Көптеген зерттеулер нәтижесі бойынша, мысалы, ана баламен ойын ойнаса, ол әкеге қарағанда, ойнай отырып, баланы күтуді жалғастырады (Мысалы: ойнаса да, ол бала құлап қалмаса екен, немесе бір жерін ауыртып алмаса екен, киімін ластап тастамаса екен т.с.с.) Ал әке керісінше, күш, қозғалыс ойындарын таңдайды. Осының салдарынан баланың даму белсенділігі арта түседі. Бұған дәлел, ұлы Аристотель «Ана – өсіреді, әке – үйретеді» деп бекер айтпаған.

4. Бейнеролик «Әке, маған 5 минуттыңды сатшы!»

<https://youtu.be/aJb53tbTIB8?si=CWPYog-y1IIEryph>

<https://youtu.be/mlinkYojFA?si=OFSuHO3yxTuTzMIZ>

- Әкенің бала тәрбиесіндегі рөлі қандай?

Нағыз бетке ұстар /идеальный отец/ әке болу үшін ешқандай жаттығулар, дайындықтар қажет емес, бір нәрсе ғана керек. Ол – ұмтылыс. Балаға тек әкесінің қасында болғаны жетік. Әкемен әңгімелесу, сыр бөлісудің өзі, факт жүзінде, өте пайдалы. Барлығыңызға бала тәрбиесінде сәттілік тілеймін!

5. Учаскелік инспектор «Құқықбұзушылықтың алдын алу-басты міндет»**6. Сұрақтарға «Кездейсоқ дөңгелек» әдісі арқылы жауап алу.**

1. Сіз өзіңіздің ата-анаңызға көмектесесіз бе?
2. Сіз қайың жұртыңызбен жиі араласасыз ба?
3. Балаңыз сұраған заттардың бәрін алып бересіз бе?
4. Балаңыздың көзінше жұбайыңызбен ұрыспауға тырысасыз ба?
5. Сіз балаңыздың (қызыңыздың) дене бітімінің, ой ұшқырлығының дамуына ат салысасыз ба?
6. Балаға берген сертіңізді үнемі орындайсыз ба?
7. Балаңыздың(қызыңыздың) үй шаруасында белгілі бір міндеті бар ма?
8. Балаңыздың (қызыңыздың) досы кім екенін білесіз бе?
9. Балаңыз (қызыңыз) сізге сырын айта ма?
10. Өзіңізді жақсы әке деп есептейсіз бе?

7. Тәрбие жұмысы жөніндегі орынбасары Әкелерге мақал-мәтелдерден пазлы құрастырту. Мағынасын ашу. Әке – отбасының діңгегі.**Корытынды.**

Жүргізуші: қорыта келе, **ардақты әкелер**, балалы болу – бақыт екенін естен шығармайық!

Балаларыңызға бакытты балалык шак сыйлай біліп қана емес, өзіңіз де болашақта мақтан тұтуға лайық, үлгілі **әке** болыңыз деп тілеймін.

Ал нағыз өнегелі **әке** қандай болуы керек? Бала **тәрбиесінде** әке араласу керек пе? Бұл сұраққа жауап өзіңізде!

Рефлексия.

Күйзеліс пен мазасыздықтың алдын-алу жолдары

Ж. КОШЕНОВА,
А. КУРСАКОВА

Мақсаты: Агрессиядан арылу; Ашуды жеңу техникаларымен таныстыру.

Көрнекіліктер: Ұсыныс жазылған қағаздар, таза А4 қағазы, әр түрлі-түсті карандаштар, шарлар.

Ашу мен ыза біз қалаған нәрсеге қол жеткізуге мүмкіндік бермейді. Бірақ оны дер кезінде тоқтату әркімнің қолынан келе бермейді.

Ашу мен ызаның басты себепкерлері:

Әділетсіздік: Бізге айналамыздағы адамдар әділетсіздік танытып жатқандай болады да тұрады. Қоршаған ортадан алғанымызға қарағанда бергеніміз әлдеқайда көп секілді болады.

Жоғалту сезімі: Біз бойымыздағы бар құнды қасиетімізді жоғалтып алғандай күй кешеміз.

Кінә: Өзіміздің жоғалтып алған нәрселерге бола өзгелер мен сыртқы факторларды жазғырамыз.

Ауру: Аурудың туындауы, күйзеліс пен мазасыздық ашулануымызға себепкер болады.

Байқасаңыз, ашулану үшін бірнеше секунд ғана жеткілікті. Бұл – біздің жауап қату реакциямыз. Егер миымызға бір нәрсенің ұнамағаны туралы дабыл барса, сол бойда миымыз ашу мен ыза немесе өзге де көңіл-күйдің негативті бөлігін сыртқа шығара бастайды. Бірақ ол ағзаға қаншалықты пайдалы?

Ашуды да қимылдау арқылы жеңуге болады.

- Жаттығу жасаңыз;
- Таза ауада серуендеңіз;
- Салқын суға түсіңіз;
- Әсем әуен тыңдаңыз;

Ойлау жүйеңізді өзгертіңіз.

Сіз ойлау жүйеңізді өзгертіп, сөйлеу мәнеріңізді, қалыпты жағдайыңызды өзгерте аласыз. Қандай жағдай болмасын, одан шығатын

жол бар деп ойлаңыз. Өзіңізді сабырға шақырыңыз. Осылайша ашу сізді жеңе алмайды. Ал, сіз керісінше ашумен күресетін боласыз.

«Ашу – бұл эмоция барлық адамның басынан өтетін құбылыс. Адам өмірінде қуаныш, бақытты, жылауды өткізетіні сияқты ашу да болып тұрады. Ашуды бастан өткізудің ешқандай әбестігі жоқ. Тек адам ашуланғанда қатты ашуланып, ашудан жарылып кетпей өз-өзін ұстай білу керек.

Ашумен күресудің екі жолы бар.

1. Ашуды ішіне жасыру;
2. Ашуды сыртқа төгу.

Бірінші жағдайда адам ашуды ішіне жинап-жинап бір күні жарылады немесе ауырып қалады. Екінші жағдайда ашуын сыртқы қоршаған адамдарға көрсете берсе оны дұрыс адам деп санамайды.

Ойлау жүйеңізді өзгертіңіз дегенге мысал келтірейік, көз алдарыңызға жаңбыр астында тұрған екі адамды елестетіңізші. Өзіңіз көріп тұрғандай жаңбыр ол екі адамға екі түрлі эмоциялық жағдай туғызады. Олардың біреуінде бақыт сезімі, ал екіншісінде көңілі түсіп қалды. Екеуі де малмандай су болды. Бірақ олардың беттеріне қараңызшы. Олар екі түрлі эмоция көрсетеді. Неге? Бірақ айырмашылық бар, ол екі адамның жаңбыр туралы екі түрлі ойлауы. Сіздер қалай ойлайсыздар, егер екінші адам өз ойын өзгертсе, оның сезімі өзгере ме? Енді біз түсінеміз біз қалай ойласақ сезіміміз солай өзгереді. Егер біз жағымсыз эмоциядан арыламыз десек, онда біз ойымызға дұрыс көңіл бөлуіміз керек.

1. «Ашулы шарлар» жаттығуы

Шарты: Шеңбер болып тұрып, шарды үрлеп, оларды байлау. Шарлар адам денесін бейнелейді, ал оның ішіндегі ауа – адам сезімі. Қатысушылар қолдарындағы шарды жаруы керек.

■ Шарды жарғанда қандай сезімде болдыңыздар? Ашуды солай шығару дұрыс жол ма? Ондай ашудан кейін қандай сезімде болдыңдар?

Бұлай қатты жарылған шар агрессияны білдіреді. Ол қауіпті.

■ Енді қатысушылар келесі шарларды үрлейді, оны байламай ұстап тұрады. Шар ішіндегі ауа сезімді білдіреді, ал енді жайлап қана ауасын шығарайық. Шар кішкередейді, бірақ жарылмайды. Бұл нені білдіреді? Егер біз ашумызды бақылап шығарсақ, ол ешкімге зақым келтірмейді.

Енді қатысушылар шардағы ауаны толығымен сыртқа шығарады. Бұл дегеніміз ашудың қауіпсіз жолын табу – ол әр адамның өз

қолында. Әр адам өзін бақылай білуі қажет. Сабырлы, ұстамды болып кез келген істі ақылмен шешуіміз қажет.

2. «Ашуыңды қағазға көшір» техника

Мақсаты: Оқушыларға қағазға сурет салу арқылы жағымсыз эмоциядан арылуға көмектесу.

Жүргізуші нұсқауы: «Өмірде болған жағдайды ойыңызға түсіріңіз, өзіңіздің ашуланған, ызаланған кезіңізді ойыңызға түсіріңіз». Өзіңіздің ашуыңызды салыңыз, сызықша түрінде болсын, дақ түрінде болсын өзіңіз қалай елестетесіз солай. Өзіңіз сол кездегі көңіл-күйіңізді қандай түспен бейнелейсіз солай салыңыз. Салған суретіңізді, жазған сөздеріңізді болған соң жыртып тастаңыз. Қоқыс жәшігіне салып, ашудан арылдым деңіз.

Рефлексия.

Әр оқушы психологиялық сағат ұнады ма, жоқ па пікірлерін білдіріп, ойларымен бөліседі.

Қорытынды.

Ашу – ол адамның өзіне, қоршаған ортаға кері әсерін тигізетін ең күшті сезім. Әр адамның мақсаты – өзін-өзі бақылап отыру және өзінің ашуын реттеп отыруы қажет. Ашуды ақылға жеңдіре білуі керек.

Мектеп, оқушы, ата-ана ЫНТЫМАҚТАСТЫҒЫН НЫҒАЙТУ

Г. ОЛЖАБАЕВА

Мақсаты: Оқушылардың шығармашылық әлеуетін дамытудағы ата-аналармен бірлесе жұмыс жасау, сынып мен мұғалім, мұғалім мен оқушы, мұғалім мен ата-ана арасындағы өзара қарым-қатынасты байланыстыру, нәтижелі жетістікке қол жеткізу үшін жан-жақты бірлескен әрекеттің ерекшеліктерін ескере отырып, кездесетін қиындықтарды жоюға бірлесе жол таба білуге бағыттау.

Міндеті: Саналы білімге ата-аналарды, оқушыларды, мұғалімдер ұжымын тарту, оқушылардың жеке психикалық дамуында болатын кейбір қолайсыздықтың алдын-алу; ата-аналарға, оқушыларға кейбір мәселелерді шешуде көмек көрсету.

Көрнекілік: үлкен жеңіл доп.

Әдіс-тәсілдер: қимылды жаттығулар, ортақ пікірлесу.

Тренинг жоспары:

- I. «Танысу» жаттығуы;
- II. «Допты жүгірту» жаттығуы;
- III. «Қасқыр мен қоян» жаттығуы;
- IV. «Бері қарап, әрі жалға» жаттығуы;
- V. «Мадақтау» жаттығуы.
- VI. Қорытынды.

Барысы:

- Сәлеметсіздер ме, құрметті ата-аналар, ұстаздар, осы кештің қонақтары! Бүгінгі ата-аналар жиналысына қош келдіңіздер, сіздерді бүгін осы зал төрінен көргеніме өте ризамын!

Бүгінгі біздің отырысымыз ерекше болады деген үмітпен тренингті бастаймын. Тренингіміздің ерекшелігі сол, тәрбие процесіндегі қиындықтарды біз боп, сіз боп пікірлесе отырып, ойымызды түйіндеп, өмір жолында пайдалану. Отбасы – Адам баласының алтын діңгегі. Өйткені адам ең алғаш шыр етіп дүниеге келген сәтінен бастап, осында ер жетіп, отбасының тәрбиесін алады. Сондықтан да отбасы – адамзаттың аса қажетті, әрі қасиетті алтын бесігі. Бала тәрбиелеу жолында түрлі жағдаяттармен байланысып жатамыз, сондай қиыншылықтарға мойымау үшін сіздерге көмек, әрі кеңес ретінде осындай жаттығуларды орындап жүрулеріңізге ұсынамын.

I. «Танысу» жаттығуы

Ата-аналар екі-екіден бөлініп, бір-бірімен сұхбат алып танысатын, ортаға шығып бірін-бірі жан-жақты түрде таныстырады.

II. «Допты жүгірту» жаттығуы

Ойынға қатысушылар бойының ұзындығы бойынша сап түзеп тұрады. Ойыншылардың ең ұзыны бастап допты теріс қараған күйінде, артындағы ойыншыға қос қолымен жоғары көтеріп, желкесінен асырып, иығымен демеп, жерге түсірмей домалатып соңғы ойыншыға дейін бірінен соң бірі жеткізіп жалғайды. Осылайша шағын топтың ынтымақты түрде ұйымшылдық іс-әрекеті мен татулығы бағаланады.

Талқылау:

- Қандай әсер алдыңыздар?
- Не қиындық туғызды?

III. «Қасқыр мен қоян» сергіту жаттығуы.

- Ең бірінші сіздермен жүйке жүйемізді дамытуға арналған жаттығу жасау арқылы бастамақпын. Яғни біз, ата-аналар тәуліктің көп уақытын үй жайында боламыз, үйде жүріп миға арналған жаттығулар жасай бермейміз. Сондай кезде ойлау жүйке жүйеміздің жұмысын жақсартуға арналған «Қасқыр және қоян» жаттығуын

орындауға шақырамын. Ол үшін алдымен екі алақанымызды бет-тестіріп, жәй ғана ысқылап жылытамыз да соғамыз, жылытамыз да соғамыз, жылытамыз да соғамыз (үш рет қайталаймыз). Одан кейін оң қолымыздың үш саусағы арқылы «қасқыр», ал сол қолымыздың үш саусағы арқылы «қоян» белгісін жасаймыз. Міне былай ... және өте тез жасауға, қателеспеуге тырысамыз. Осылайша бірнеше рет жасап жаттығамыз, екі қолымызды бір мезгілде екі түрлі қимыл жасау арқылы. Өте жақсы! Тамаша! Жарайсыздар!

IV. «Бері қарап, әрі жалға» жаттығуы.

- Ортаға бірнеше адам шығамыз, шеңбер жасап, бірінің артынан бірі жалғасып, теріс қарап тұрамыз. Бұл жаттығу барысында нұсқаушы-психолог ым-ишара, іс-қимыл арқылы ең артында тұрып өзінің алдында тұрған соңғы қатысушыны түртіп, өзіне, бері қаратып, әрі жалғауға оған қимылмен баяндайды, ал оны шеңбер жасап тұрған қатысушылар одан әрі өзінің алдында тұрған қатысушыға, бұлжытпай жеткізуі тиіс. Осылайша, бұл жаттығу соңғы ойыншының қабылдауымен салыстырмалы түрде берілген ақпаратты кімнің қалай қабылдап жеткізуі барысында өзгеріске ұшырағаны анықталады. Жалпы өмірде де берілген ақпараттар біреуден басталып, арада бірнеше адамның айтуымен түрлі өзгерістерге ұшырап, бұрмаланып жетеді. Бұл жерде де сондай жағдайды көруге болады.

Талқылау:

- Қандай әсер алдыңыздар?
- Не қиындық туғызды?

V. «Мадақтау» жаттығуы.

Жаттығуды жүргізген психолог залдағы қатысушыларға нұсқау береді.

- Осы жерде, залда отырған барлық қатысушылар орнымызға ыңғайлы отырып алайық.

1. Оң қолымызды шынтағымыздан бүгілген күйінде жоғары көтеріп, алақанымызды өзімізге қаратып, шынтақ астынан сол қолымызбен демеп ұстаймыз;

2. Оң қолымызды иықтан асыра көтеріп, арқамызға жеткізіп, алақанымызды қоямыз;

3. Арқамыздан алақанымызбен жайменен қағамыз, қағамыз, қағамыз.

Талқылау:

- Қандай әсер алдыңыздар?
- Не қиындық туғызды?
- Не байқадыңыздар, өздеріңізді қалай сезіндіңіздер?
- Бұл – сіздердің өмірдегі өз-өздеріңізге арналған шынайылық, мадақтау. Бұдан не байқауымызға болады? Біреу біздің

арқамыздан қағып, «Жарайсың!» деп мадақтау айтса іштей марқайып, сәл көтеріліп, риза болып қаламыз. Ендеше, өмірдің түрлі үлкен-кіші кедергілеріне мойымай, өзімізге ризашылық жасап, демеу жасап жүрейік, арқамыздан жиі-жиі қағып қояйық. Мен сіздерге бүгінгі алғысымды осы жерде, осы жаттығу арқылы өзді-өзі арқаларыңыздан қағуларыңыз арқылы білдіргім келеді. Бүгінгі ата-аналар жиналысына келгендеріңізге рақмет!

VI. Қорытынды.

Бала әрдайым ата-ананың аялы алақанын қажетсініп тұрады. Қиындықтар туған сәтте ата-анасының тарапынан қолдау тауып, үлкен сенім артылған бала ісі оңға басады.

Олай болса, бүгінгі кездесу-тренингіміздің соңында Ж.Ж. Руссоның: «Бала туғанда ақ қағаздай болып таза туады, оның үстіне шимақты қалай салсаң, қағаз бетіне солай түседі, бала тәрбиесі де солай сияқты, өзің қалай тәрбиелесең, ол солай тәрбиеленеді» - деген сөзін ескере отырып, қолымыздағы алтынымызды жақсылап тәрбиелейік және біз өзіміз балаға үлгі болар бейне екенімізді ұмытпайық дегім келеді.

10-сынып оқушыларына арналған психологиялық тренинг

**Ж. ИЛЬЯСОВА,
Н. КАДЫРОВА**

Мақсаты: оқушыларды жұмыс ережелерімен және оның мақсатымен таныстыру; топта қолайлы психологиялық ахуал орнату; сабаққа деген қызығушылығын ояту.

Материалдар: «Менің ресурстарым» карточкалары, қаламдар.

Сабақтың барысы:

1. Кіріспе сөз

Психолог өзін таныстырады, жұмыстың негізгі ережелерін айтады және олардың міндетті түрде орындалуын оқушылармен келіседі.

- Тренингке қатысушылар бір-бірін атымен немесе «сен» атайды;

- Тренингке қатысушылар бір-біріне сыйластық қарым-қатынаста болып, басқалардың пікірін құрметтейді;
- Тренингке қатысушылар құпиялық ережесін сақтайды;
- Тренингке қатысушылар «ұялы телефон» ережесін сақтайды.

2. **«Әліппе сызығы» жаттығуы.**

Қатысушылар есімдері алфавиттік тәртіпте болу үшін мүмкіндігінше тезірек бір қатарға тұру керек.

3. **Жаттығу «Орындарды ауыстырыңыз, кім....»**

Қатысушылар шеңберге отырады, біреуі ортаға шығады, ол жүргізуші. Жүргізушінің міндеті – сөйлемде аяқтау ««Орындарды ауыстырыңыз, кім.... бүгін таңғы тамақ ішкендер». Қатысушылардың таңғы тамақ ішкендері орындарын тез арада ауыстыруы керек. Жүргізуші міндеті – қатысушылардың бірінің орнын алу. Кімге орындық жетпесе, сол жүргізуші болады. Әрбір қатысушы рөлін ойнағанша немесе топтың негізгі жұмысты бастауға дайын екенін сезінгенше ойын жалғасады

4. **Негізгі бөлім**

Сонымен ресурс дегеніміз не? Ресурс – мақсатқа жетуге көмектесетін жеке тұлғалық сапалық қасиеттері.

Ішкі ресурстар. Онда «мен күші», «ақыл-ой күші», психикалық энергия немесе ішкі ресурстар деп аталатын біздің тіршілік етуіміздің мәні белгіленген. Ол өмірлік дағдарыстарды тұлғаның жеңуіне көмектеседі және стреске қарсы тұру интенсивтілігін анықтайды. Бұл ресурстың төмендеуі стреспен байланысты әртүрлі бұзылыстарға, мысалға үрей, қорқыныш, орын таба алмаушылық депрессияға ұшырауына әкелуі мүмкін.

«Менің ресурстарым» жаттығуы

Қатысушыларға өздерінде бұрынан білетін ресурстарынан бастау керектігі ұсынылады.. «Менің ресурстарым» карточкасына, (сурет а, қосымша 3 с) олар өмірде көп көмектесетін тұстарын жазу керек. Әрі қарай бұл жазылған ресурстарды кезек-кезек айтады. Осыдан кейін психолог қатысушылардан б суретіне назар аударуды сұрайды және оларға өмірде кедергі болатын қасиеттерді жазу керектігін айтады. Әрі қарай оқып, талқылайды: бұл қасиеттер тек кедергі келтіре ме, мүмкін олар бізге қандай да бір жолмен көмектеседі ме? Талқылау барысында психолог жасөспірімдерді бұл қасиеттер жағымсыз көрінеді (жалқаулық, қорқақтық, қызғаныш, айлакерлік және т.б.) бірақ олар бізге пайда әкеледі, кейбір өмірлік жағдайларда көмектеседі және біздің ағзамыздың ішкі ресурста-

ры бола алады. Осыған байланысты психолог оқушылардан 2-б суреттегі адамға күлімсіреген тұлға салуды сұрайды.

5. **Сергіту.** «Дыбыстар» жаттығуы.

Психолог қатысушыларға жануарлардың (сиыр, бақа, мысық, ит, шошқа және т.б.) атауы жазылған карточкаларды әрқайсысына бір-бірден таратады. қатысушылар карточкада жазылғандарды ешкім көрмейтіндей етіп оқиды. Психологтың командасы бойынша көздері жабық оқушылардың міндеті жануарларына сәйкес келетін дыбыстарды ғана айта отырып, өз жануарларын табу. Тапсырманы орындағаннан кейін қатысушылар өз әсерлерімен бөліседі, қиындықтар мен өз сезімдерін аздап талқылайды.

Ата-аналарға арналған психологиялық тренинг

Д. ШУИНШАЛИНА

Мақсаты: ата-ананың бала тәрбиелеудегі оң психологиялық көзқарасын, балаға деген жауапкершілік сезімін қалыптастыру.

Тренинг міндеті: ата-ананың балаға деген сүйіспеншілігін байқау, балаға түсіністікпен қарау, құрметтеу, көңіл-күйді көтеру, баланы құшағына алудың психологиялық, физиологиялық маңызын түсіндіру, балаларын мейірімділікке, ұстамдылыққа тәрбиелеудің жолдарын көрсету.

Қажетті құрал жабдықтар: үлестірмелі қағаздар, түрлі-түсті қарындаштар, жұмсақ жүрекше.

Тренинг барысы: Сәлеметсіздер ме құрметті ата-аналар! Сіздермен бас қосып пікір алысудағы мақсатымыз отбасындағы бала тәрбиесін дұрыс жолға қою, білімге деген ынтасын арттыру. Халқымыздың сан ғасырдан бергі даналығына құлақ ассақ, «Адамның бақыты – балада», деген екен. Адамға нағыз бақытты – тәрбиелі ұрпағы ғана сыйлай алады. «Адам ұрпағымен мың жасайды» деген сөз тегін айтылмаса керек. Олай болса, адам өмірінің мәні – өз ұрпағы. Отбасында адамның жеке басының қасиеті қалыптасады. Балаға білім, тәрбие беруде басты тұлға ұстаз болса, оны жалғастырып демеуші ата-ана. Бүгінгі тренингке қош келдіңіздер!

1. «Балам және мен» танысу ойыны

Мақсаты: Ата-ана мен бала, қатысушылар арасында жылы қарым-қатынас орнату, өзінің баласына, баласының анасына ең жақын адамдар екенін сезіндіру.

Шарты: Ата-аналар ойын бөлмесіне балаларымен қол ұстасып кіреді де баласын ішкі шеңберге қалдырып өзі қарама-қарсы тұрады. Ата-анаға жүрекше беріледі, баласын таныстыру ұсынылады, ал жүрекшені алған бала анасының есімін атап келесі анаға береді, ол да өз баласын таныстырып, баласына жүрекшені береді, баласы анасын таныстырып, келесі анаға береді осылайша жүрекше арқылы шеңбер бойымен ата-ана мен бала бір-бірін таныстырады. Мысалы: Менің анам – Ақлима, бұл менің балам – Абылай.

2. Ойын тест: «Екі пішін»

Мақсаты: Ойын-тест арқылы баласымен қандай қарым-қатынаста екенін аңғарту, бала тәрбиесіне ерекше мән берудің маңыздылығын ұғындыру.

Шарты: Мына парақшаға 2 пішінді салыңыз. Өзіңізді шаршы, балаңызды дөңгелек пішінмен. Әуелі 2 фигураны осы парақшаға қалай орналастыратыныңызды ойлап сосын пішіндерді салыңыз.

«Екі пішін» ойын тестінің нәтижесі: Егер шаршы дөңгелектен жоғары тұрса анасы барлық жағынан өзі шешім шығарады. Егер пішіндер бір-бірінен алшақ орналасса, балаңызды түсіну қиындық келтіреді, тығыз қарым-қатынаста емессіз. Егер пішіндер қатар тұрса, балаңызбен келісімде, түсіністікпен өмір сүрудесіз. Егер дөңгелек шаршының ішінде болса, онда баланы қатты бақылауда ұстайсыз. Егер пішіндер бір түсте болса, онда балаңыз екеуіңіздің ұқсастығыңыз көп. Егер пішіндер ірі көлемде салынса, өзіңізге де балаңызға да үлкен сенім артасыз, өзіңізге де сеніміңіз мол.

3. Ойын-жаттығу: «Менің және анамның қолы»

Мақсаты: Көңілді ойын арқылы бірлескен шағын іс-әрекеттің өзі үлкен қуанышқа бөлейтінін сездірту, көңіл-күйлерін көтеру.

Шарты: Берілген нұсқауға сәйкес саусақтарымен түрліше амандасу. Бір-бірлерімен сұқ саусақтарымен «Сәлемдесу» Шынтақтарымен бір-бірлерінің шынтақтарын сипалау. Ортаңғы саусақтар көмегімен күш сынасу. Бір-бірлерімен шынтақпен қоштасу.

4. Жанұялық терапевт Вирджиния Сатир пікірі бойынша: 4 рет құшақтасу – әркімге тек өмір сүру үшін. 8 рет құшақтау – өзін жақсы сезіну үшін. 12 рет құшақтау – күніне бала интеллектуалдық жағынан дамуы үшін қажет. Бұл тек бала үшін ғана емес, ересектер үшін де солай.

«Құшаққа алу» ойыны

Мақсаты: ата-аналары мен балалары жақсы көретіндігін денесімен, қатты құшақтауы арқылы сезіндіріп, бір-біріне қымбат, ең жақын адамдар екенін ұғындыру.

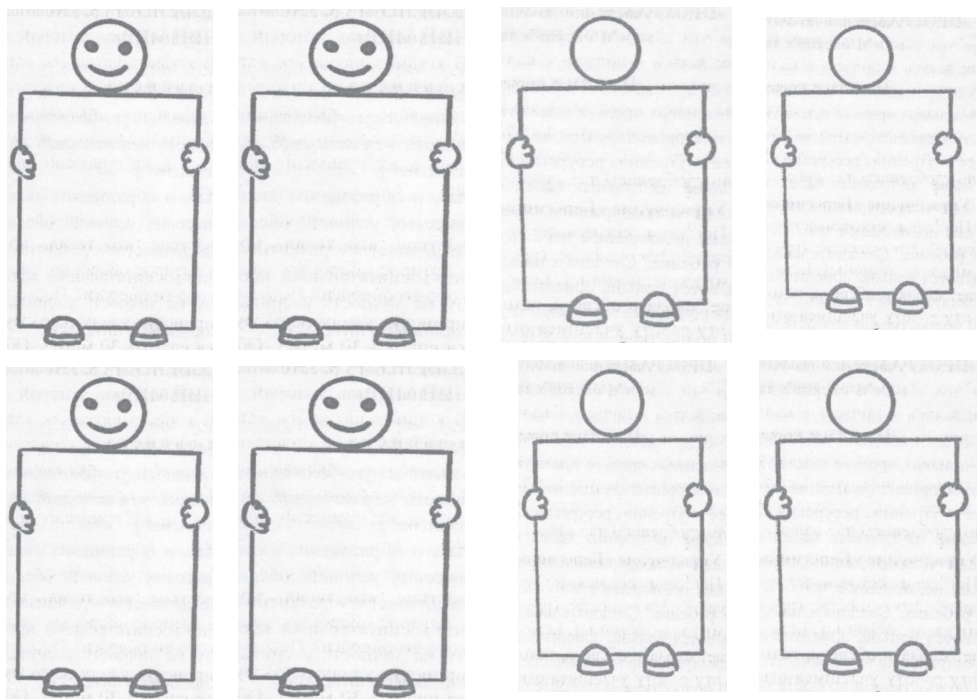
Шарты: Балаларын алдарына отырғызып, 4, 8, 12 рет құшаққа алу.

5. Рефлексия: «Жүрек жылуы»

Ата-аналар балалармен шеңбер құрып, бір-біріне жақсы тілектер айтады.

6. Қорытынды: Бала дегеніміз – болашақ. Балаларымызды қалай тәрбиелесек болашағымыз солай болмақ. Келешегіміздің қожасы балаларымызды білімді де мәдениетті, тәрбиелі де әдепті, кішіпейіл де қарапайым етіп тәрбиелеу өз қолымызда.

Ұлт тәрбиесі – ұлт болашағы. Егеменді еліміздің ертеңгі болашағы жас ұрпақ тәрбиесі. Бала бақытының кепілі – ата-ананың өнегелі тәрбиесінде. Бүгінгі «Бала тәрбиесі баршаға ортақ» тренингіне қатысуға уақыт бөліп келгендеріңізге көп-көп рахмет! Отбастарыңызға амандық пен береке, еңбектеріңізге жеміс пен сәттілік тілеймін!

«Құпия дос» психологиялық жаттығу

А. ИМАШЕВА

Мақсаты: Оқушылардың достық туралы ұғымын кеңейту және нақтылау. Достарға деген қарым-қатынасты қалыптастыру, достықты қадірлей білу, бір-біріне көмек көрсету және қамқор болуға үйрету. Қатысып отырған оқушылардың өз ойларын ашу. Қарым-қатынас жасауға көмектесу. Оқушылардың қарым-қатынас дағдысын қалыптастыру.

Барысы:

1. Ұйымдастыру бөлімі

ДОС ДЕГЕН – МЕН

МАХАББАТ ДЕГЕН – МЕН

ҚҰДЫРЕТ ДЕГЕН – МЕН

КҮШ ДЕГЕН – МЕН

2. Сұрақ-жауап.

Достық – ізгі ниетті адамдардың бір-біріне тек жақсылық жасауға серттесіп, ниет қосып іс-әрекетке ортақтасуы. Достық ізгі қасиет.

Достық дегенді қалай түсінесіңдер?

3. Жағдаяттар шешу.

Досың сенің жақсы көретін киіміңді күйдіріп алды. Қандай шешім қабылдар едің?

Сенің досыңды үлкен балалар қорқытып жатыр. Сенің әлің жетпейді. Не істейсің?

Сенің досың өзінен кіші баланың телефонын тартып алды. Сынып жиналысында оны талқылап жатыр. Ол сенен көмек күтіп отыр. Сен не айтар едің?

4. Ашық хат.

Әрбір қатысушы өздері қалаған достарына психологиялық мінездемесін жазып тілек жазулары керек. Ашық хатты әдемілеп безендіреді. Хат кімге арналғандығын жазады. Кімнен екені жазылмайды, құпия болып қалады. Ашық хат пошта жәшігіне салынады.

5. «Құпия дос» ойыны.

«Құпия дос» ойынын ойнау. Бұл ойынның басты мақсаты – жанымыздағы досымызға қуаныш сыйлау.

Авторлар туралы мәлімет Сведения об авторах

АЙТБАНОВА Баян Калмаханбетовна – №1 «Өркен» арнайы мектеп интернатының педагог-психологы. Тараз қаласы, Жамбыл облысы.

АРАЛБЕКОВА Динара Александровна – педагог-психолог школы-лицея №38 города Семей. Абайская область.

АХМЕТОВА Жанат Акбарқызы – «Өрлеу» БАҰО» АҚ филиалы Қызылорда облысы бойынша педагог қызметкерлердің біліктілігін арттыру институтының тренері. Қызылорда қаласы.

АХМЕТОВА Маржан Кубигуловна – доктор психологических наук, профессор Академии «Кайнар» г. Алматы.

ЖҰБАУОВА Жанар Рзабекқызы – «Өрлеу» БАҰО» АҚ филиалы Қызылорда облысы бойынша педагог қызметкерлердің біліктілігін арттыру институтының тренері. Қызылорда қаласы.

ИЛЬЯСОВА Жумагул Жанабергеновна – Дарынды балаларға арналған Сәкен Сейфуллин атындағы №11 облыстық мамандандырылған мектеп-лицей-интернатының психологы. Орал қаласы, Батыс Қазақстан облысы.

ИМАШЕВА Айшагул Утегеновна – «Ы. Алтынсарин атындағы жалпы орта білім беретін мектеп» КММ педагог-психологы. Теректі ауданы, Батыс Қазақстан облысы.

ИСМАГУЛОВА Анжелика Идрисовна – магистрант образовательной программы «7M01705 Иностранный язык: два иностранных языка» Казахского национального женского педагогического университета г. Алматы.

КАДЫРОВА Нургуль Муратовна – Дарынды балаларға арналған Сәкен Сейфуллин атындағы №11 облыстық мамандандырылған мектеп-лицей-интернатының психологы. Орал қаласы, Батыс Қазақстан облысы.

КОШЕНОВА Жанат Сайдрахманова – «№45 жалпы орта білім беретін мектеп» КММ педагог-психологы. Семей қаласы, Абай облысы.

КУРСАКОВА Айжан Союзхановна – «№45 жалпы орта білім беретін мектеп» КММ педагог-психологы. Семей қаласы, Абай облысы.

ҚАЛТАЕВА Асия – «Болашақ» университетінің педагогика, психология факультетінің студенті. Қызылорда қаласы, Қызылорда облысы.

МУХТАРОВ Аманғали Хамидоллаулы – Филология ғылымдарының кандидаты, «Өркен» балалардың әл-ауқатын арттыру ұлттық ғылыми-практикалық институтының жетекші ғылыми қызметкері. Алматы қаласы.

ОЛЖАБАЕВА Гулнафис Кадировна – «С. Жаңабылов атындағы жалпы білім беретін мектеп» КММ педагог-психологы. Маңғыстау ауданы, Маңғыстау облысы.

ШАКИРТОВА Маржан Сериккановна – педагог-психолог школы-лицея №38 города Семей. Абайская область.

ШУИНШАЛИНА Динара Жулдубаевна – «Т.Г. Шевченко атындағы жалпы орта білім беретін мектеп» КММ педагог-психологы. Қарабұтақ ауылы, Әйтеке би ауданы, Ақтөбе облысы.